

Багдада

Година LVI

Јануар - март 2014

Број 499

САДРЖАЈ

Бошко Руђинчанин: Миодраг Б. Протић о присуству европског духа у српској уметности и критици XX века	3
Вера Јанићијевић: Теоријске претпоставке за писање романсиране биографије	12
Милосав Буца Мирковић: Растко поетски неимар	19
<i>Поезија</i>	
Зоран М. Мандић: Болница, Шпијун, Кантилена	26
Манојле Гавриловић: Царичин венац, Слуга Милутин, Симонида	32
<i>Прича</i>	
Драгана Денић: Немушта правда	35
Вјећеслав Берар: Успаванка од четири дугмета	43
Новица Јањушевић: Очева писма	46
Јелена Ј. Димитријевић: На тихом океану (белешке с пута)	53
Јевросима Ристовић: Ти вода си знам	66
Тода Матић Медић: Песма из чаробног потока, Стихови у бокору траве	67
Ивко Михајловић: 20 афоризама	69

Прилози књижевној историји

- Гордана Влаховић: Лутања, лака магла и
кроз маглу танани траг Анђелије Л. Лазаревић 71
- Воја Марјановић: Јеретички стрелац
(30 година од смрти Бранка Ћопића) 81

Ликовна уметност

- Зоран Качаревић: Шездесете године 91

Осврти

- Саша Хаџи Танчић: Писци и дипломатија (поводом
књиге „Жудња за фракком” Радована Поповића) 98
- Тихомир Петровић: Књига о неблагодарним годинама
(Драгорад Драгићевић: Кромпиров цвет) 104
- Тања Пајић: Човек, неимар добра и зла (Радомир
Андрић: У палати правде, само прамен) 107
- Ружица Комар: Мотивска и естетска
обележја поезије Приможа Репара
(Примож Репар: Хипохондрија) 112
- Мирољуб Милановић: О смислу постојања и
певања (поводом изабраних песама „Кафкина
фонтана” Зорана М. Мандића) 119

МИОДРАГ Б. ПРОТИЋ О ПРИСУСТВУ ЕВРОПСКОГ ДУХА У СРПСКОЈ УМЕТНОСТИ И КРИТИЦИ XX ВЕКА

У својој књизи „Отмица Европе” из 1995. године Миодраг Б. Протић је између осталог уврстио и есеје и студије објављене од 1960. до 1995. године: „Распад и рестаурација естетског критеријума” из књиге „Слика и смисао”, 1960; „Табаковић - сликар виђења са свешћу - in memoriam” „Табаковић узор и претеча”, *Политика*, 29. јун 1977; „Идеје српске критике и теорије 1900-1950” I-111, уводник за ове књиге, 1980/81; „Шумановић - сликар 'напретка' и 'повратка', *Политика* 30. април 1984; „Критика и криза”, НИН, 27. јануара 1985. године; „Коњовић - сликар метафоре”, „Политика”, 2. јул 1988; „Етичке и естетичке алтернативе - Срби у европској цивилизацији”, саветовање у Балканалашком институту САНУ, 1993; „Критика као стваралачки чин”, „Политика”, 25. мај 1995. године.

У њима је између осталог разматрао и питања присуства европског духа у српској уметности и критици у периоду од девет деценија прошлог века. То присуство симболично је окарактерисао као *отмицу Европе* и назначио њене основне правце.

А отмицу Европе видео је у чињеници да је она на српску уметност утицала „пресудним процесима у својој култури. Пре свега релативисањем грчко-латинског и хришћанског хуманизма, рационалистичке филозофије просвећености, нагло проширеном научном и уметничком свешћу. Мењањем

представа о свету, човеку, друштву”. И да је баш благодарећи томе српска уметност напустила „академску варијанту подражавања природе, онога што око види и химеричну идеју идеално лепог, вечног, па циничну идеју да је уметност само схематизација нечег што је претходно са идеолошког, политичког или етичког становишта већ схематизовано. И наслутила своју самобитност, разлику између сликаног и слике, теме и садржаја. Открила је да су структурни елементи дела - облик, боја, линија у ствари њен темељ, њена концептуална средства, врело њеног значења. Да она зато не треба да буде потчињена другим областима, већ да с њима упоредно постоји и делује”.

Отмицу Европе видео је и у поновном успостављању и одбрани естетског критеријума у нашој критици као незаменљивог регулатора уметничког стварања и класификатора уметничких вредности. А значило је искључиво његову примену при оцењивању и вредновању једног уметничког дела и уметности уопште који омогућава да се уочи „логична структура” и „есенцијална суштина” њеног испољавања. А одбрана естетског критеријума била је у ствари одбрана саме уметности од политичких, идеолошких и других критеријума и њене „улоге у једној новој концепцији живота и света”. Уметности као путоказу ка човеку „природно датог” колико и „историјски задатог”, формули хуманизма и афирмацији људске величине која га уздиже до хармоније, контемплације, Демокритовог „затишја душе”, чистог сазнања... А која је у историјском процесу „укидања његове алијенације, у тежњи за његовим повратком природи и животу... незаменљиво средство”.

Протић примећује да су у нашој критици и теорији од 1900. до 1950. постојали одједи европске

модерне мисли о уметности: напор да се критика, теорија и историја повежу као међузависне компоненте свести и човековог искуства; да су се осећали одбљесци филозофије уметности и филозофије историје, назирала свест о односу историје и критике „у јединственом процесу разумевања уметности” и схватање да критички суд представља „савршену свест и осетљивост на однос између дела и целине, индивидуалног и општег”. Осим тога, српска уметничка мисао напустила је искуства нормативне естетике као израза одређених, окамењених, априорних постулата по којој је „добро и лепо све што одговара апстрактној скали њених вредности” и окренуло се естетици страсних тражења уметничке истине, у чијој основи је „индуктивно посматрање уметничког дела, живо сазнавање, свест о сталној еволуцији” уметности, њеном процесу и развоју кроз мењање школа, стилова и поетика. Пратимо, такође, расправе о значају уметничког дела и улози уметности као и одговоре на кључна питања које се уметничко дело може сматрати успешним. Затим, покушаје да се ликовном одреди место према науци, настојање да се одреди само биће, природа и појам уметности, различита гледишта о лепом и његовим својствима, и односу уметности према природи. Препознајемо одсјаје Крочеове лирске интуиције, улоге инстинкта и маште као типично људског понашања које има одраза у модерној уметности.

Отмицу Европе Протић је видео у сликарству Саве Шумановића, Милана Коњовића и Ивана Табаковића. Шумановић оличава главне поетике међуратног уметничког раздобља у југословенском сликарству и неке од основних поетика тадашњег париског сликарства. Творац модерне и претеча постмодерне у

нас, уметник у чијем су се делу на високој вредносној равни „преламале наде и сумње модерних времена”, својим кретањем открио је „феномен ’напретка’ и ’повратка’ као логику уметничког развоја и јединствен дијалектички процес који се не може раздвајати на један или други део... „Изразита метафора Коњовићеве слике” развијена као представа предмета и мотива... функционише према Ван Гоговом начелу: сјајем заласка сунца изразити страсти људске душе које је у војвођанском пределу са житом и жетвом потпуно остварено...” Табаковић је пак остварио „поетику према којој границе стварности сежу до граница сазнања и према којој је неопходно да се уметност приближи науци...” Он је први у нас разумео да „уметност која би остала у кругу уско ’естетског’, ’лепог’, која се не би обогатила новом димензијом, која не би осетила узајамност појава, однос између њихове површине и њиховог значења, свести и структуре, сазнања и тајне - не може досегнути битне проблеме ни живота ни уметности...”

За разлику од схватања да је национална само она уметност која обрађује народне мотиве и митове, илуструје народни живот и историју, Протић пише да је под утицајем европске мисли о националном, преовладало схватање да „национална уметност, без обзира којим се темама бави, може бити само индивидуално преображена уметничка реалност епохе, не понављање, већ и откриће. Увиђало се да је национална уметност динамична, не статична, отворена, а не затворена. Да је она све оно што створе наши најбољи уметници. Да се њена својства не одређују а priori, већ само констатују а posteriori. Да традиција као ’најсавршенија бит’ одвојена од садашњости није добра и стваралачки схваћена традиција, јер јој се

тим одвајањем одузима „оно што је у њој највеће: порука упућена будућности...”

Захваљујући таквим погледима, српско сликарство се „спасло романтично схваћеног ’националног’. Дух ’своје средине’ заменило је ’светским духом’. Окренуло се највећим културним и демократским средиштима Европе, Паризу у првом реду...”

По Протићевом мишљењу, наша критика се под утицајем европске мисли о њеној улози, у оквирима својих основних надлежности, вратила неким својим старим начелима: све мање је судила према поетикама, све више према креативној моћи - „златној жици која их повезује у целину”. Постала је свесна да „мерило авангардности више и није толико у односу према једној или другој уметничкој појави, колико у односу према слободи као основној претпоставци и конструктивном циљу свести, и одговарајућем склопу уметничког живота...” Она је исказала и потребу „да се ’у модерним временима’ и у нас промене дефиниције неких важних појмова: да се, рецимо, укине боемска предрасуда о стварању као пуком осећању и васпостави његов спој са вишом намером - иначе како објаснити Партенон, Студеницу, катедралу у Стразбуру, Томаса Мана, Гернику... И да се стварање посматра као слободан чин појединаца окруженог датостима природе, друштва и културе, уроњеног у Касиреров симболични свемир...”

Схватање тих основних питања све више су налагала инверзије: динамично уместо статично поимање националне културе; ангажованост која биће уметности охрабрује уместо ангажованост која га потире; изворно, индивидуално, уместо општег својства уметничког дела; личну слободу као услов постизања надличног открића; стилску разуђеност...” Такви

обрти, њихова савременост и актуелност у теорији и примени омогућавали су дијалог, присуство Европе у Србији и Србије у Европи. У српску уметност и критику европски дух је надлазио захваљујући појединцима који су првих деценија прошлог века, а нарочито између два светска рата, одлазили у европске метрополе, највише у Париз, одакле су се после школовања враћали у Србију као просвећени људи, Европљани са жељом да је развију, унапреде по европским стандардима: економским, политичким, образовним, културним, Такви појединци, „ослобађајући своју машту и мисао, преображавали су српску уметност и културу...” Они су чин пуког праћења заменили чином учествовања, чином „изворног припадања Европи и свету и очувању творачки схваћеног идентитета”, при чему примамљивост нису испољавали у стваралачкој побуди већ у „рецепцији створеног”, „дијалогу са другим”, слободи „супротне стваралачке воље” што је значило „да поред једне стане друга побуда и да се једној искључивости не одазове толико једна потчињеност колико друга искључивост...”

Европска уметност најпре је ушла у београдске збирке па у београдски уметнички живот. Краљ Милан се сматра једним од првих купаца Тулуз-Лотрека и француских импресиониста. Кнез Павле је створио збирку старих мајстора у којој се налазило и Ел Греково капитално дело „Лаокоон” (данас у Националној галерији у Вашингтону). Кашанин је први створио збирку модерне уметности (данас у Народном музеју). Међутим, европска уметност је највише била присутна на изложбама: Љубомир Мицић је већ 1924. године у Београду организовао прву интернационалну изложбу модерне уметности. Музеј кнеза Павла је приредио две незаборавне изложбе: „Италијански портрет

кроз векове”, 1938, на којој је било изложено 150 ремек дела Микеланђела, Рафаела, Тицијана, Ђорџонеа, Тинторета, Тијапола, Пјера де ла Франческа, Ботичелија, Монтење, Месине, Карпача, Лота, Веронезеа и других класика. Затим изложбу „Француско сликарство XIX века”, 1939, на којој је било изложено 160 дела француских класика: Короа, Курбеа, Домијеа, Давида, Делакроа, Енгра, Милеа; импресиониста: Дегаа, Монеа, Манеа, Писароа, Реноара, Сислеја, Тулуз-Лотрека..., као и ремек дела оснивача модерне: Гогена, Ван Гога, Сезана...

Тај замах, прекинут Другим светским ратом, а потом владавином соцреализма код нас, настављен је после 1950. године изложбама: Француске савремене уметности, 1952, Мурове, 1954, Ван Гогове, 1956, затим низом изложби у Музеју савремене уметности од његовог отварања 1965. године: Пикасоа, Ива Клајна, Ернста Неизвесног, Мајаковског, Пол Клеа, Ханса Рихтера, Купке, Хуана Мироа и других светских уметника, али и многобројним изложбама иностране уметности: америчке, француске, немачке, пољске, чехословачке, данске, италијанске, канадске, руске, аустријске, мексичке, британске, белгијске, грчке, индијске, шведске, норвешке, бразилске, мађарске, финске и других држава. Запажене су и две велике међународне изложбе модерне уметности „Београд 77”, и „Београд 80”, на којима су учествовале 33 земље са 190 уметника који су изложили 450 уметничких дела. При том је Музеј савремене уметности сарађивао са најпознатијим светским музејима и галеријама у Паризу, Њујорку, Риму, Прагу, Берлину, Лондону, Минхену, Будимпешти, Хелсинкију, Стокхолму, Лођу, Нирнбергу, Фиренци, Копенхагену, Ослу...

Од самог почетка XX века запажено је било и присуство српских уметника у Европи (Римска изложба 1911. године), а нарочито после Другог светског рата и пада идеологије соцреализма, од 1950. па надаље, када је интензивирано учешће на светској уметничкој сцени: бијеналима у Александрији, 1955, Токију, 1955, Венецији, 1956, Сао Паолу, 1965, на којима су добијали похвале и награде (награда UNESCO у Венецији, 1956) а затим на изложбама широм земаљске кугле у преко 70 градова: Паризу, Марсеју, Стразбуру, Токију, Венецији, Амстердаму, Варшави, Њујорку, Вашингтону, Бриселу, Лондону, Стокхолму, Риму, Атини, Будимпешти, Копенхагену, Берлину, Мадриду, Барселони, Лисабону, Пекингу... На отварању париског Бобура у поставци су била дела и наших уметника Даде Ђурића и Величковића.

Имајући све то у виду Протић је закључио:

„Пошто је европском едукацијом својих уметника доста примила, Србија је њиховим непосредним учешћем у важним уметничким покретима понешто и дала: експресионизму, дадаизму, надреализму, лирској апстракцији, фантастици и новој фигурацији, 'паралелној уметности'...”

Бошко РУЋИНЧАНИН

post skriptum:

Данас, када свим снагама тежимо уједињеној Европи, политички, економски па и културно, ваља се подсетити и једне Протићеве изјаве још из 1986. дате Радмили Матић Панић за публикацију „Миодраг Б. Протић” Музеја савремене уметности:

„Требало би престати са доказивањем да смо, ето, и ми Европа, да Европу пратимо па и симулирамо, и, уместо тога, почети са учествовањем у стварању наше, а тиме и њене, аутентичне уметности, полазити од премисе да смо целокупном својом историјом Европа, без обзира на ранијег азијског освајача, и да све најбоље створено на овим координатама припада *ipso facto* европској култури као и оно што се створи другде - у Ослу, Лисабону или Прагу. Док се рецептивни однос према Европи - која се састоји у начелу да свака појава код нас може бити добра само ако је настала у Риму, Паризу, Берлину, Лондону или Њујорку - не замени креативним, бићемо да-леко од ње, њој се може припадати само несводљивим, изворним прилозима. После свести о Маљевичу, Мондријану, Пикасу, Иву Клајну, или концептуалној уметности, пледоаје за изворност наше културе не значи, разуме се, и не може значити пледоаје за некакву балканску фолклорну, већ за једну савремену уметност коју стварамо као Европљани, прожети својим егзистенцијалним и повесним искуствима под истим небом модерних времена. Није дакле о томе реч - сматрао сам и сматрам да „национална култура која је испод времена у ствари субисторијска, провинцијална или фолклорна, да традиција која се супротставља модерном искуству није никада - тачно схваћена традиција”...

Без те промене имаћемо понеког представника у европској култури само уколико он тамо и живи, у њеним центрима, и једну уметност овде, на периферији, која, узнемирена тиме, ништа не чини да тај статус пратиоца (да поновим Винкелмана: онај који прати - заостаје) замени статусом њеног учесника и ствараоца у овом балканском подручју, где је европска култура уосталом и поникла.”

ВЕРА ЈАНИЋИЈЕВИЋ

ТЕОРИЈСКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ПИСАЊЕ РОМАНСИРАНЕ БИОГРАФИЈЕ

У теоријском поступку за писање романсиране биографије увек постоје неке условности. Писац тог књижевног жанра улази у ризик, јер избор и начин обраде захтевају многа ограничења. Пошто се ради о личности, која је у стварности постојала и стога била присутна у многим облицима приватног и јавног живота, без обзира на то колико се бавила занимањем од општег значаја или живела повучено, ипак постоје бројни очевици о којима се мора повести рачуна када се пише такво штиво. У светској књижевности постоје романсиране биографије обично у историји познатих личности. Најчешће су романсиране биографије владара или светаца.

У правом смислу речи романсиране биографије су писане на много начина и доносе собом постојеће историје живота стварних личности. У светској књижевности има много примера за углед. Најпознатије су оне о познатим историјским личностима, као о Александру Македонском, о Спартаку, о Наполеону. У нашој савременој прози има мало примера зато што су одређене идеолошке претпоставке диктирале, не само избор, већ и начин обраде у нашој стварности двадесетог века.

Романсирање живота и рада одређене личности зависи од пишевог личног избора, угла гледања и духовне климе друшта у којем је живела изабрана

личност. Које су основне претпоставке у избору начина обраде живота и рада одређене личности? Реч је о карактеру изабране књижевне врсте, начину обраде и стилу. Постоје у бити два начина презентовања историје живота стварних личности: прво, дати доследно података из конкретног живота не интервенишући у подацима, који се користе, и друго, писати слободно своју интерпретацију живота и рада одабране личности. У првом случају могу се догађаји из стварног живота следити без уметања ставова писца, мада он има права на то. И друго, може се ткати штиво по сопственом избору датих података. Наравно, у томе постоје бројне замке. Писац може изабрати чворне тачке по свом избору из живота одабране личности, може занемарити неке детаље, па чак може, да би оправдао свој начин писања, да склони у страну податке, који противрече његовој тези. Све је слободно, али... У циљу доследног презентирања лика познате личности треба бити доследан. Често се јавна и приватна личност налазе у супротности. Да ли треба склонити за читаоца те разлике? Мислимо да у циљу доследности не треба инсистирати на томе. Понекад је баш од значаја указати на те чворне тачке у разликама у понашањау у разним ситуацијама у којима стоји у противуречности јавна личност са приватном.

Романсирана биографија треба да има свој почетак и крај. Може се ићи хронолошки од најраније младости, можда и од детињства, а може се успешно направити прича идући од краја живота назад до почетка. Могуће је и не поштовати хронолошки ред у једном или друго смеру. Ствар је избора. Скоро да се може тврдити да и када би се писала аутобиографија не би било све до краја аутентично, јер наша сећања на минуле догађаје имају много корекција како би то

тврдили психоаналитичари. Чак и многе интерпретације сопствених увиђаја познатих психолога и психијатара нису сасвим аутентичне, као што то демонстрира наш познати психијатар Војин Матић у свом делу *Моји животи*. Да ли је потребно бити доследан у презентирању стварног лика? Понекад је могуће начинити своју причу нечијег живота. Дакле, све је могуће.

Ако смо на почетку изнели два постулата за писање романиране биографије, сада откривамо и неке друге путеве за које се залажу неки писци. Стил којим ће се писати зависи од одлуке самог писца. *Исповест једног клоуна*, познато дело немачког писца Хајнриха Бела може да послужи као пример да се може писати и у крајње изврнутом начину, то јест, када се извитоперава на саркастичан начин све оно што доживљава лик у роману. Са друге стране може се писати са сагледањем друштвено историјских условности кроз које се открива личност о којој се пише. Понекад је чак и захвалније писати о ситуацијама, које су условиле дато понашање личности. Тиме се расветљавају животне условности, јер о многим нашим одлукама јаснији увид добијамо када се сучељавамо са другим личностима и у одређеним приликама..

Савремена литерарна остварења откривају нам интересантно сагледање живота и рада одређене личности. Можда је од значаја поменути да сценарија и драмска остварења могу да буду много уверљивија од прозног приповедања. Књига Владимира Пиштала *Тесла, портрет међу маскама* има све карактеристике синопсиса за сценарио за снимање филма. Ако погледате наслове може се рећи да имате кадрове за снимање. Такав начин писања, који као да води камеру од сегмента до сегмента, има специфичан карактер. Уз то у том штиву имате описе амбијента, изгледа ликова,

целовитих дијалога и промишљања о неком битним животним проблемима. Писање романа саставље-ног од исечака из живота, чудне комбинације фрагмената инспирише за различите интерпретације. Истина, читалац у том штиву и сам има улогу, јер мора да прави целовиту монтажу исечака или кадрова, као када гледа филм.

Драматизације живота и рада стварних личности данас су свеprisутне како на филму, тако и на телевизији. На Бродвеју иде представа о Николи Тесли у режији Сање Бештић, која је поверила лик Николе Тесле Џејмсу Ли Тејлору. Драма *Тесла*, у верзији Сање Бештић, иде тако што се Тесла суочава са смрћу и пролази кроз свој живот сумирајући своје грешке. То је, ето, један од начина писања романсиране биографије. Давање речи самом лику. Не могу ништа друго да кажем о представи због тога што је нисам видела.

Вредно је поменути и да се појавила верзија о смрти Николе Тесле. Наводно га је убио неки есесовац по Хитлеровој заповести. Да ли? Али у то време Тесла се сасвим повукао и живео у једном треће-разредном хотелу о трошку свога сестрића и више није ништа "изналазио". Питамо се коме је то потребно?

У савременом друштву постају устаљенији контакти путем i-mailo-ова, па се може написати романсирана биографија и на следећи начин: своју причу почети са неколико реченица, а онда је ставити на сајт и преко примедба, мишљења изнетих на сајту, коментара и примедба, наставити писање. Такав начин је користио наш савремени писац Зоран Илић, познат по својим збиркама кратких прича. Иначе, експеримент је направио с насловом *Реприза, репризе* што је у ствари коментар на дело Алан Роберта Гријеа *Реприза*. Можда није

добро рећи коментар, јер то је својеврсна нова верзија романа.

Данас је настала чудна појава, могу се испредати свакакве приче о личностима, које су одиграле одређене улоге у стварном животу. Недавно се појавио роман о последњим годинама живота Адолфа Хитлера, чак је направљена филмска верзија. Једне ноћи је дата на ТВ-у. Нико се не пита колико има истине у томе. За Хитлера нам је познато да је већ 1943.г. имао Паркинсонову болест. То се може лепо видети на оригиналним снимцима када придржава левом руком десну при потпису, јер му се руке тресу. Знамо да је узимао лекове за ту болест, али тада још није постојало успешних лекова те врсте. По свему судећи и да је остао жив после опсаде Берлина, могао је још само неку годину поживети и то уз добру негу. А затим, пада ми на памет још и ово. Будући да је имао двојника (можда и више од једног) па је то прича о његовом двојнику?

Постоје и саге, романи о породицама. Хвале вредна су најпознатија дела: *Браћа Карамазови* Ф.М. Достојевског, *Буденброкови* Томаса Мана, *Сага о Форсајтима* Џона Голсвортија или *У трагању за изгубљеним временом* Марсела Пруста. Можете правити примедбу да то нису у правом мислу романсиране биографије и да су то у целини уметничке конструкције, али нисте у праву. Добро је познато да су грађу за те романе писци узимали из стварности.

Живот и рад Достојевског тако је разнолик да је скоро немогуће све обухватити. Студија Леонида Гросмана *Достојевски* обилује подацима о животу и раду писца, па ипак, било би тешко романсирати живот Достојевског, мада има многих филмова, чак и серијала на ТВ-у о њему.

Томас Ман на изузетан начин развија причу о Буденброковима, па се могу наћи додирне тачке са пропашћу одређене породице, која му је била инспирација, мада је много преобликовано на изузетан начин. Голсворти прави лепезу прича о стварним личностима, а зна се да је једна лик из романа стварна личност и то писац тог штива. Марсел Пруст пише роман о себи и својој породици, са стварним детаљима из свог живота. Па би се могло ово дело назвати романсираном аутобиографијом.

Уосталом, писање романсиране биографије увек је својеврсно интервенисање и удаљавање од живота стварне личности. Интересантно је поигравање писањем аутобиографије у делу Томаса Мана *Исповест варалице Феликса Крула*. Подсетимо се дела истог писца *Доктора Фауста*, што је уствари романсирана биографија Адријана Леверкин, који је спој Шенберга и Ничеа.

У писању романсираних биографија стварних личности сама имам нека искуства. Написала сам и објавила три приповести о Платону (*Платонова путовања у Сиракузу*), о Аристотелу и Александру Македонском (*Миљеници богова*) и о Диогену (*Диоген космополита*). Будући да сам желела да останем на нивоу своје струке (професора философије) остала сам на доследном изношењу философских ставова Платона, Аристотела и Диогена. Презентовање штива иде преко монолошког излагања само Платона и Аристотела, а за Диогена сам препустила монолог Диогеновом ученику Монињу.

Моје колеге су биле врло уздржане у процени ових приповести, сматрајући да то нису студије, па се стога не могу убројати у философско штиво, али мислим да нису у праву, јер сам у овим приповестима

доследно следила ставове ових философа. За приповест о Платону користила сам, пре свеа, Платонову преписку - Платон *Писма* (Рад, Београд), а за приповест о Аристотелу и Александру Македонском користила сам *Историју хеленизма*, Фануле Папазоглу (изд. СКЗ), а за Диогена *Живот и мишљења истакнутих философа* Дигена Лаертија (Култура, Београд).

На крају, да ли се уопште може говорити о диследном и аутентичном писању романсиране биографије? Наши описи догађаја, наше виђење улоге неке личности је увек крајње субјективно. То се никако не може избећи. При опису неке личности, догађаја у дневној штампи можете наћи бројне примере. Понекад су новинарске вести сасвим опречне једна другој о истом догађају. Није никако друкчије ни када је реч о стручним извештајима.

Али... без обзира на све странпутице у писању романсиране биографије то је, ипак, интересантно штиво. Не треба одустајати. Сама сам у недоумици да ли да напишем романсирану биографију о Плотину на основу сведочења о његовом животу у Порфиријевим *Енеадама*.

Излагање Вере Јанићијевић (1932-2014) на Савременој српској прози у Трстенику, јуна 2013, објављујемо постхумно.

МИЛОСАВ БУЦА МИРКОВИЋ

РАСТКО ПОЕТСКИ НЕИМАР

*Жалим прошлост, надам се будућности,
незадовољан сам садашњошћу - то је мој живот.*

Чајковски

Када се говори о модерној српској поезији, никако се не може заобићи Растко Петровић - поетски неимар. Он је нашој поезији и свим њеним модерним амбицијама додао још једну - волунтаристичку, која се остварује сензибилитетом још неодређеног али побуњеног, плаховитог човека и која, чак и када се служи виталистичком словенском, прасловенском теоријом, не дозвољава да такав и тако нађени, хиљаду пута губљени па нађени човек, буде преватрен, заборављен, потучен. Међутим, не тражимо сувише од песника, не спречавајмо његове тонове да буду и немилосрдне борбе са самим собом, да буду помало несрећни поред мажених песника епохе, епохе као што је, рецимо још једанпут, био и остао стражиловски лирик Милош Црњански. Остаје и даље голема чињеница да је крик *Откровења* плод фабричке сирене исто колико и трауматизам рођења: модификовани Шарло у *Модерним временима* болније, продорније дејствује од Рогожина, од сулуде вожње Џемса Дина, потресније, крвавије од шићарцијског бекства из Шарлевила.

*Не личим ни на храст, ни на пропелер,
друкције прождиру пароброди*

океан, сунчане сенке, модро грање.

*Да ли иронију или оснажење на живот нови,
пролеће, сад ми доносиш?*

*Неукротљива је туга за младошћу, несавладљиви друмови;
пробуђена на кошаре скочила моја жеља,
чека; рогуши се, нигде нема никога.*

*Збрисаћу све мутне речи између себе и бога,
поуздаћу се само у своје руке,
целивајући гору или хајдуке,
комични поток што жубири.*

*Убићу каквога гнусног сањалицу,
место сенки засадити му зелени врт по лицу;
то крв из мене говори!*

Живот се на свим социјалним, а и у уметности, удесетостручио, нагомилао и књига је свачија и свакојака престала да буде светилиште. Песник, надничар *Откровења*, осетио је то свим чулима, иако није знао, нити умео да зна чулом извесности, које су патентирали надреалисти, пуније акције, зарање или архитектуру слободе, свеједно. Отуда је његова поезија истовремено и пораз и тријумф, али тријумф који не тражи да се рашчисте изгоретине и крпице, пликови и ожилци, већ предрасуде око модерне, индустријске поезије и уопште, као неприкосновене једначине са моралом, једначине достојне да представи чак и решење метафизичког проблема. Друго је питање како би и докле би еволуирао песник *Откровења*, *Часа обуке*, *Африке* и *Вука* и да ли би удаљивање од детињства родило нови стваралачки митос да необуздани путник и брутални експресионист у најбољим, а сентиментални болунтарист у каснијим, узгредним репортерским изломљеним и све ломнијим песмама, није истрчао испред необузданог, контрадикторног уметника.

Пошто је пустио човека да бива у акцији и да се свакуд акцији даје, он је, такође сав у грозницама, сав у покрету, по ногама (а тако је и издахнуо, изгорео од сунчанице, у Вашингтону), више обећавао но што је писао своја цела, своја сбрана и целокупна, своја тражена и утажена дела. Дубина живота буквално је мерена квадратом брзине, а лирика је била невидљиви и свемогући коефицијент, са којим израстају еукалиптуси и јуришају ракете у васељену, индустријска епоха била је не само сан и кошмар Растка Петровића, него и судбина и траума његове уметности, његова теорија и грцања, његових састанака и растанака, његовог присуства у тајнама биља, живота и покрета.

Растков свет је један подигнут, експресионистички, заковитлани свет у коме нема станица и станишта и у коме сви меридијани имају нечега од крви људи и народа који су га прелазили и походили. Или, како то отприлике понесено и чежњиво подвлачи Марко Ристић, у свом познатом есеју који се као мemento уздиже изнад свих личних песничких трагедија половине XX века, - између цркве Светог Марка у Паризу и Светог Марка у Београду, између Смирне и Сицилије, између Будве и Охрида, Међумурја и Македоније, Светог Стефана и Светог Наума, као путник, као пагански апостол, са неким стидљивим ентузијазмом и са једним гороломним темпераментом, наш песник је журио да види питомије небо и да доживи пунији, заноснији дан, а са дубоким трагичним осећањем своје телесности, својих сновиђења, који су ишли од старих паганских ритуала до муњевитих боксерских мечева, од смешног и подсмешљивог инсценирања словенских баханалија до фуриозних и лудачких циркуских пентрања у ко-

јима се отужна фебра циркузантских трикоа тако брзо мешала са крвљу, ако је до ње дошло...

*Кнеже Потемкине изданули у колима на великоме путу,
Да могу, као ти, умрети на друму,
Кад точак разглиба глину жуту;
Шибай кочијашу, терај царски у Струму,
Ћут!*

Тајна, рођења, траума рођења и искрени ви-
тализам пагански, словенски, перунски, кичевски,
будвански, охридски, београдски, декарски, афрички,
- све је то у узвицима, у темпу, у дрхтању и дахтању.
Непрестано се позива на галије, на железнице, на
путовања, на бродове, на просторе. Непрестано се
прижељкује свет и светина, покрет и ритам, простор
за играње и мучење духа и надасве, прижељкује се
детињски повратак у живу материнску утробу, у
спасоносно, дефинитивно интраутеринско пролеће.
А Расткова поема није голема новотарија као што
ни његов пијани, сунчарски, друмовнички идеал
руку и руковања, братства, светског братства није
безначајни експеримент. Расткова програмска и
темпераментна поема *Двадесет неприкосновених сти-
хова* прави је живи манифест, пацифистички и де-
фетистички трик и дозивање преведено са језика
фабричких сирена и боксерских мишића. Иако без
социјалних података и без социјалне негације кри-
миналне свакодневнице, ова поезија, ова натрпана
и увек будна расправа са нервима и мишићима, са
моћнима и немоћнима, са небесима и безданима,
једно је од скупочених сведочанстава не само о
првом светском рату преко чијих се брда лешева
прелазило и дању и ноћу, него и трауматична опомена
пред сваким будућим, хирошимски разорним, са-
танским ратом. Изникли над надреалним растињем

изубијаних и поубијаних људских телеса Расткови стихови говоре о телесном болу, о тешком, пакленом болу оних који су свесни разарања бића и биолошких принципа. Сви закони су закони мишићни, све има чврстину трајања мером мишића и тетива, па нам се зато на једном чини како је *Откровење* уистину једна анатомска дворана у којој се халици-нацијом говора поново покрећу телеса жртвована у животу и хаосу модреног столећа.

*Бахћем се и дахћем, гле, у кошмару и сви снисмо
Освајање простора нечим што је без мере...*

Савладасмо понижење... и убисмо! и убисмо!

Као да то и ми нисмо!

*Ја сањах на рубу пролећа, а ви где сниссте
Недирнуто?*

За њега бар знам да сања тај сан

У трбуху своје матере.

Обнова живота, чежња и јуриш за животом тако је све то обзнањено овде. Индустријска и боксерска епоха покрета, судара, дамарања и готово седименталне алијенције, епоха брине и муњевитих механичких и телесних догађаја, привлачила је песника и није му давала ни одмора ни почивке; викенди и летњиковци, недеље и одмори уопште не постоје у поезији и преписци овог уметника, овог човека из уметничке суптилизиране и суптилизаторске породице, а у основи човека из народа. Све што је радио, што је сањао, што је планирао, било је незадрживо.

Сувише тесан простор да се протели,

Сувише мало звукова којима да се зева

Под покриваче оштре неба, којима пева

Ревматични бол сумње, бесмо легли

О, сан је вампир пун гнусобе и крви,

*А буђење те вреба разроким очима;
Неспособан да изградиш биографију. ниси први
Који си жртва отровних гљива. Има!*

Плашећи се самоће, изгубљености, уцвељености, он се све више прибијао уз народе, уз светину, и путовао је немилице, тражећи жар птице и боемију, иако му је свака птичја перспектива одвише изврнута, а свако друштво за винским столом или табуретом недовољно, несигурно и закаснело.

*Једино због ових раздераних обала у рукама,
Кукавицо, задрхтаћеш зар опет!
нимало стрпљења да пркосиш мукама,
Пљуни! Савладаће те педницима свет.*

Није, према томе, лако сместити Растка Петровића у школу и школске читанке, нити преписивати или наново постизати његов основни став. Све што му је претходило: модерна, модернистичка књижевност и све што му је паралелно долазило као покрет (надреализма), осетило је специфичну и ударну тежину тог става, тог пожртвовања, каквог није било у нас, у нашој поетској цивилизацији уопште. Сама за себе. *Откровења* су провалије неизмерне, али у њима се креће, у њима мобилише савремени човек; Ајфелова кула невреди тежином свог челика, но знојем радника који је подизаху небу под облаке, у плаветнило, у нагонску висину и дубину, свеједно. То је песников наук, то је резултат његова слова и његове алегорије, његове свеколике тајне, његове поезије у тактовима које пре свега волимо и морамо да нађемо у драматичном и нежном *Откровењу*. Љубав за живот изручује овде речи као што се изручују шлепови сребра са крвавим отисцима прстију радника, свих радника, чију је пролетерску токату пропустио да чује, а која је ипак надмоћно и готово

ирационално провалила у његову поезију и одредила је у више праваца.

*У устима још гадно од великих имена,
И прошлост мирише на хартију и неопрано рубље:
Ево ја жваћем врући хлеб у друштву смелих
створења;*

*О, тај врући кромпир, како ме одвлачи све дубље
У тајанствени живот тела!*

*Ево: отисци последњих руковања
Новога завета;*

*Ево сва тела смеђа, дебела и бела;
Ево њина друга (и сва редом до милијардитих) стања!*

*Скоро ме страши силна мудрост ове руке,
Мој мозак је немоћан да буде господар свих њених
покрета*

*(Не, духовност мојој пустоловини мишићној само
смета!).*

И та ребра савијена у луке;

Тајанствено учешће једног бедра;

*Дрхтај! Пуна сала и звезда је ноћас ова ноћ ведра,
Ноћ руковања!*

Те руке савијене заставе, ноге: стоваришта друмова.

Једном вишом вољом ја стављам ова слова:

Ноћ Новог завета:

*Зато ме ноћас ја обзнањујем толико и за Сведочанство
Света!*

Есеј из заоставштине М. Мирковића

ЗОРАН М. МАНДИЋ

БОЛНИЦА

*За Миролуба Милановића и
Пола века ћутања*

Међу светим местима
Болница се надмеће сама собом
Не пријају јој олака поређења
Болећиве метафоре п(р)озване надом
недораслих песника који не мисле да мисле о
пирамидама саграђеним у стиховима
пре речи
пре изласка светлости
У болници принуђени свет почиње
многа одрицања
Како се то правдају оболели
они који су у гомилама непотребних именица
започели свађу са болом
о чему постоје записи међу уништеним
рукописима претеча сваког завета
У овој песми обраћам се тумачу сазнања
који је сам себе уплашио могућношћу губитка
тела од чије се омразе душа заштитила
ваздушним зидом безличног покајања
Болница је свето место за згледање у
сиромаштво и јад безвредних препорука здравих
За које се то здравље троши толики новац
упитаће само онај сићушник који не чита
своје болести

који се детиње радује добром млазу из бешике а да
при том не размишља о муци млаза међу његовим
неоствареним сновима

Пријатеља у болници најбоље је оставити њему
самом са
рачунаљкама и љуљашкама међу липама

стрпљивијим од
јоргована и тврдоглавих дивљих јабука из Днопоља
Болница није мртвачница нити школа у чијим се
вишим разредима изучава диктатура страха
Леонардо је у једној од њих отворио свој најважнији
Атеље

у коме је затворен од сваког погледа сликао поглед жене
разастрт међу убојитим ратним справама за цеђење
најскровитијих унутрашњих телесних сокова

Можда је баш због тога Ван Гог са подсмехом
сликао душу док је себи одсецао уво

Отуда код њега леви и десни пејсаж заједно на
једној слици

савршенијој од сваке скице за одлагање
мањка сопственог бола

Болница није пазариште

У њој се лепо сања док се на главној божијој
раскрсници уплашени одшелници мимоилазе са

остацама

смешних нада нађоша
дођоша и прођоша

Зато у болницама станују скромности и вечности
најбољих мириса пролазности искреније од
живота који нас не чува од нас самих
сувише здравих и
превише живих

Сомбор, 2012. год.

ШПИЈУН

Он је увек ту
поред тебе поред свих
могућности на које пилићарски
рачуна
Редовно се представља као
неоткривени пријатељ
удружења авакса
Оно што сакупља назива важним
предметима запостављене историје
Не упушта се у расправе о
историји укуса
попут ситних животиња страхује од
основних недостатака личне писмености
Председник је једне реке док другу
уређује
Склопио је савезе са онима који му се
смеју иза леђа који му потурују
превазиђене генерације лаптопова
До бесвести улази у канцеларије
других
на ходницима се
састаје са неважним превртљивцима а
разводи се од важних извора хране и лечења
Телефонира до бесвести
Са фиксног назива себе на мобилни
Телефон
Шпијунира све
комшијског пса
уличне мачоре
птице станарице па чак и

јад сопствене маленкости
Болује од себе надуо у лажним причама о вери о
жени
О
припадању кохабитацији са ђаволом
Неопрезност га убија и води кроз мемљиве
ходнике лудила
Ни сам себе не воли јадан
посрнуо у
неуморном преписивању података о другима
Не вежба у теретанама у
понорима се хвата за кљакаве руке
налогодаваца и хушкача таштине
мржње и патолошке сујете
Свраб га изуједаног не напушта
Шпијуни најчешће верују у ослобађајуће предуде
несвесни да их ни на најтамнијем месту
неће сахранити пре него што их поједу
ситне животиње са
комшијским псима и уличним мачорима у
друштву
Време је да времену каже
Збогом

КАНТИЛЕНА

Петру Крду

Ово није озбиљна песма
Драги мој Петре Крду
етеричан дах њене кантилене

долази из твог еона у
коме си сусретао и испраћао Емила Сиорана
Наравно сада после овог 30-тог априла
похрлиће лешинари - твоји такозвани пријатељи да
тумаче опоруку коју си највероватније
понео са собом
Али, гле разочарења када у њој открију да се
не налазе у списку кандидата за Европску награду
када прочитају Твојим руком написану напомену
Не спомињи ђавола
Колико јуче у невидљивом предговору твог
ненајављеног одласка
кроз магични звук мобилног телефона
поручио си ми да у Апатину желиш да представиш
нова издања КОВ-а
Време жена, Северце Мирослава Мирка Лукића,
Тадеуша Ружевича, есеје Николе Бертолина
Остало је на томе да се договоримо
Да, рекао си да о чињеницама нема преговора, односно
да је непристојно преговарати о филозофији аргумената
Сада се питам - да ли сам те разумео у предговору твог
априлског одласка
Вероватно зато што си сањајући преводе Станескуа,
Бландијане, Виславе Шимборске, Чарлса Симића и
Петра Крдуа - све то заводио у рубрику
Аргументи
У тој рубрици ево дописујем и име ненадмашног
сликара
Милорада Бате Михаиловића - српског Леонарда,
Платона и
мислиоца
Драги Петру, судбина је мост (цитирам Бору
Михаиловића)
који се гради у вери, у непосредној верује

Да, то је питање из предбиблијских књига, из
темпларских поглавља

О петљању у судбину
страсти, поезије, новца и тајних светих починитеља
и рашчинитеља

О завиривању
У Мале (по)гледе рецимо о Бизарној математици
у њену магичну учионицу у којој је Душан М. Мандић
предавао Стратегију ослобађања страха од математике и
описа лажних поседа

Не волим математику, рекао би његов брат - Зашто
Зато што ми одоше моји Михаиловићи, Мандићи
Зечевићи,
Стојадиновићи... што се преселише у еон каритаса
А, не стигосмо, Ти и ја, мој Петре, да Оквир
спроведемо у делу

Ево, зову ме Северци
на гробље у Заветнима оставили су
дрвени крст и на њему урезали
ПК
1952-2011
прави епитафи рекао би Борхес
припадају реткима
као оном Србину на чијем је каменом споменику,
негде у Америци, само уклесан усхит
Ој, Мораво
без расипања осећања,
речи и вере чак и међу злобним лешинарима,
које си несмотрено навикао на своје
књижевно милосрђе

МАНОЈЛЕ ГАВРИЛОВИЋ

ЦАРИЧИН ВЕНАЦ

Царица Милица од сна венац плете,
и шета Косовом као да је дете.

Прилази јој Бошко с барјаком у руци,
у гласу му леже тополе и вуци.

Прилази јој Дамјан на крилима звука,
просу шаку звезда са небеског лука.

Прилази јој Милош претворен у вече,
и ко три Мораве низ Србију тече.

Прилази јој Лазар претворен у пчеле,
са чатири муње и четири стреле.

Прилази јој Богдан претворен у зденац,
низ косу јој просу од бисера венац.

На раме јој Месец као соко слете,
и поче од росе џемпер да јој плете.

СЛУГА МИЛУТИН

После боја рањен слуга стиже,
златни кондир према Сунцу диже.

И царици о Лазару рече,
да ко река низ небо отече.

И да Милош на свом коњу Ждралу,
језди зором на сребрном валу.

Да Топлица са копљем у руци,
кроз облаке носе црни вуци.

И да Бошков црвен барјак вити,
мале звезде око дуге кити.

А Милица ко сјај малог свица,
три јој сузе слетеше са лица.

СИМОНИДА

Над Србијом кћери Сунца лете
лепа госпо, још си била дете,
кад краљева дочека те свита
сред класалог заруделог жита.

Са прозора певали су петли
мало јутро над Моравом светли.

Крилат ловац с брега просу косу
беле пчеле и сребрну росу.

А ти светлиш ко месец у гори,
у оку ти пролеће жубори,
црни стрелци жубор неба пласте
у облаку процветале ласте.

С рамена ти зором капљу зденци
од петровца исплетени венци.

Краљ Милутин озвезданог лица
запроси те у светлости свица.

А ти ноћу на крилима птице
силазиш са зида Грачанице,
олистала у божуре беле
низ брегове ветар баца стреле.

Хроми вук те претвори у срну
и са дуге просу реку црну,
па ти руке низ снегове лете
у гласу ти вече кишу плете.

ДРАГАНА ДЕНИЋ

НЕМУШТА ПРАВДА

Тог јутра сам почео да заплићем језиком, прво код тежих речи, а затим и на саму помисао да нешто кажем. Живо сам гестикулирао да допуним реченице, а онда ми је утрнула десна рука и почела непрестано да сече ваздух. Слутио сам шта ми се догодило. Нисам се уплашио. Од оног језивог јутра, када сам скривен, из речног шипражја, гледао како мој Павле пада у снег, ја се више ничега не бојим. Од тада ми је све поклоњено. Сваки дан... Читав живот...

Нисам хтео одмах да идем у болницу. Чекао сам да престане ово муцање и утрнулоост и тупост у мојој глави. Чекао сам и мислио на Павла, као што сам увек, у кризним ситуацијама, мислио шта би мој старији брат урадио да је којом срећом жив. Али Павла одавно нема! Од оног ратног вихора 1943. године, када се није знало ко се против кога бори и од чије руке можеш да страдаш. Било је то гадно време и ја сам, као дете, упијао страхове на сваком кораку. Страх укућана кад зашкрипи дворишна капија, кад неко закуца на прозорско окно, кад се чују гласови из даљине или лавез паса. Највећи страх сам препознавао у очима родитеља кад би се Павле изненада, усред ноћи, појавио на кућном прагу. Ја сам се његовим доласцима радовао, истински радовао и нисам схватао зашто га отац престрашено увлачи у кућу, закључава врата, а мајка

навлачи завесе на ниским прозорима. Гледао сам мајку како брзо претура по дрвеним полицама у кухињи да пронађе нешто од хране, да му сипа шољу млека и у тој журби га загрли и пољуби у замршену косу.

- Павле... Павле... Шта ти то, Павле, треба? Тек си 18-у узео, дете моје.

Отац га је посматрао тврдо, нетремице и кршио своје велике, жуљевите руке. А ја сам се срећан, пресрећан, привијао уз њега и упијао мирисе шуме и земље које је доносио са собом, као и снагу његовог младалачког бунта. Сав устрептао, чекао сам да ме снажно пригрли десницом и назове јуначином. Могао сам тада да полетим! Као што се неочекивано појављивао, тако је и одлазио. У трку, узимајући од мајке смотуљак хлеба и грлећи је овлаш, као да се стиди.

- Чувај се, Павле... - шапутала је кроз пригушени јецај.

- Пази где пролазиш! Више нигде није сигурно... - додавао је отац.

- Поведи и мене, Павле! - вукао сам га за рукав. Он би ме подигао увис, завртео око себе и потом ошамућеног спуштао на земљу.

- Чекај, да још мало порастеш! После ћемо нас двојица свуда заједно! - говорио је кроз смех.

Веровао сам му и трудио се да убрзам то одрастање. Мерио сам се сваког дана на стаблу двооришне липе и радовао се кад би се зарези у кори дрвета пењали ка крошњи. Радовао сам се и чекао следећи долазак да му се похвалим.

Господина Милана Јовановића прегледао сам у току поподневног дежурства. Због поремећаја говора

и слобости десне руке, које је имао још од јутарњих часова, одлучио сам да га примим на болничко лечење. Деловао је изненађено, као да је очекивао да добије терапију и врати се кући.

- Господине Јовановићу, само неколико дана, да се стабилизујете, да урадимо потребне анализе и снимања. Био сам убедљив.

Кратко је задржао свој поглед на мени и уздахнуо. Било је нешто у том погледу што ме је чинило неспокојним. Као лекар могао сам да осетим зид неповерења који је тај човек ширио око себе.

Сам сам у болесничкој соби и то ми савршено одговара. Не бих волео да ме неко сада подстиче на разговор. Лежим на леђима мирно и опуштено, сатима гледам у плафон или жмурим. Мисле да спавам и остављају ме на миру. Само ме у визити терају да понављам неке бесмислене реченице и именујем предмете у окружењу. Правим се луд и једва чекам да изађу из собе, да могу да утонем у своја сећања.

Као дете нисам знао чиме се мој старији брат бави. На знатижељна питања где Павле одлази, родитељи су помињали „младачкуну лудост”, а из израза њихових лица схватио сам да би за Павла, а и за све нас, било много боље да та лудост што пре прође. Да се Павле скраси у породичној кући и помаже оцу око имања. Али Павле је следио неку своју идеју. Волео сам његов искричав, занесењачки поглед, то усхићење с којим је говорио о стварима које нисам најбоља разумео. Слобода... братство... јединство... равноправност! Али сам осећао да морају бити важне, чим им Павле придаје такав значај. Онда се изненада распала сва невиност и безбрижност мог одрастања.

Велики рат је улазио у своју трећу годину. Немаштина, гладовање, страх, исцрпљенопст... Све се то осећало у нашој кући. Павле се није појављивао месецима. Шапутало се да је са својом четом у Топличком крају. Мислио сам да му је тамо добро, да је заштићен и да због тога не долази. Била је позна јесен кад смо га последњи пут видели. Понео је тада вунени гуњ и нешто зимских ствари. Мајка је плакала кад је полазио. И ја сам почео да плачем. Због нашег растанка, због мајке, због хладноће у соби... Осврнуо се и погледао ме строго.

- Не смеш да плачеш! Мушкарци не плачу! Како мислиш да те поведем са собом!?

Јецан ми се следио у грлу. Препун ишчекивања, зграбио сам га за руку и завапио:

- Нећу плакати! Ево, готово је с плакањем! Само ме поведи, молим те...

Хоћу, следећи пут! Веруј ми, следећи пут... Насмејао ми се враголасто и нестао у хладној ноћи.

Чекао сам следећи пут и никад ми чекање није дуже трајало. Никад се зимске ноћи нису тако споро вукле, отежале од несанице и неспокоја. А онда је оживео тај кобни сусрет, како у мом пре-страшеном сећању, тако и у суровој стварности.

Био сам задовољан опоравком свог пацијента. У визити је склапао просте реченице и подизао десну руку. Он сам је, међутим, деловао мрзовољно и одсутно. Мислио сам како је тешко приближити се таквим људима. Позвани сте да им помогнете а осећате да вас тихо бојкотују. Онда помислите да су се ко зна кад и због чега заглавили у неком конфликту и да целог живота плаћају данак потискивања.

Обавестио сам га о скорошњем отпусту и тада је на његовом лицу заиграло нешто налик осмеху.

А онда се све закомпликовало...

Господин Јовановић је изненада доживео велики епилептички напад.

Сестра је уводила новог пацијента у његову собу. Он је тада отворио очи, загледао се у новопримљеног, као да се следио, потом болно крикнуо и изгубио свест. Сестра каже да је деловао престашено.

Погледао сам према суседном кревету. На њему је седео један кошчати старац седе браде и празног погледа, незаинтересован за све око себе.

Као да сам се целог живота трудио да не мислим о томе. А онда су слике оживеле. Оно што сам непрестано осећао као грчеве у трбуху или као притисак у грудима, подигло се и прелило у свест. Слике су постајале јасне и оштре до бола.

Видео сам Павла на кућним вратима. Ушао је са облаком пахуља које су светлцуале у зимској ноћи. Био је блед и исцрпљен, видно ослабио, са огреботинама на лицу и рукама, у подераној униформи. Ни налик оном крупном, стаситом делији кога смо испратили пре три месеца. Било је очигледно да бежи од неког или од нечег. Освртао се унезверено а глас му се кидао, као да је у грозници. То што је говорио нисам могао да разумем. Нисам могао ни да се померим. Једино се мајка подигла, огрнула га ћебетом и привила у загрљај. После су обоје неко време дрхтали. Отац је држао лице у рукама, а ја сам седео као прикован и нисам могао ни реч да изустим, ни да заплачем.

Видео сам како Павле граби кроз сметове, према Морави, а ја пратим његов траг и покушавам

да се изборим са вејавицом која ме враћа уназад. Хладно ми је, цео сам завејан, али пратим Павла. Коначно сам довољно одрастао да могу да га пратим и та мисао ме греје. Онда нас видим скривене у густом шипражју поред реке, као иза снежног бедема. Скоро да смо поломили лед на ободу реке, која се споро и тихо ваљала иза нас. Павле ме је загрлио покушавајући да ме заштити од снега, од хладноће, од живота... Зуби су ми непрестано цвочотали.

- Слушај ме, Милане... Ако се нешто деси... Ако будем морао да те овде оставим, не смеш да се огласиш. Јеси ли ме разумео? Ма шта да се деси, мораш да ћутиш. Ни гласа, молим те... Разумео си ме? Ни гласа! Обећај ми!

Све сам му обећао. Нема тога што не бих урадио за Павла.

Разданило се. Ми смо већ дуго лежали у снегу. Нос и јагодице су ме болели од хладноће. Прсте на ногама и рукама нисам осећао. Једва сам дисао али сам се уз Павла осећао сигурно. Онда је шкрипа снега пореметила тишину. Неко је ишао према нама прилично сигурно, пратећи траг који нови снег није стигао да покрије. Сваки мишић на братовљевом лицу се згрчио и погледао ме је тада последњи пут. Све сам видео у његовим очима. Топлину, љубав и тугу, жаљење и предају...

- Нешто си ми обећао... - рекао је и осмехнуо ми се.

Онда је истрчао из нашег склоништа и кренуо кроз сметове. Споро је одмицао. Гласови су се чули у близини.

- Стани, олошу!!! Мислио си мени да умакнеш! Копиле једно црвено! Стани!!!

Павле је убрзавао млатећи рукама као веслима, као да плови кроз бескрајну белину.

- Стани!!! Кратки рафал је изненада пресекао тишину, тај оковани мир зимског јутра поред утишане Мораве. Мој Павле се тада неприродно извио, раширио руке као да хоће да полети, да неког загрли, застао на тренутак... само на тренутак и... пао лицем у снег. Врисак, који је тада остао заробљен, вришти у мени целог живота.

Последње чега се сећам су грубе црте мушког лица. Високе јагодице, грбав нос, мрачан поглед и оштра црта усана испод густе браде. Приближавао ми се као да осећа моје дрхтање у шипражју, као да чује мој страх. Ћутао сам... ћутао... Још једном је продорним погледом ошинуо моје склониште, а онда се окренуо назад. Утонуо сам у неописиво црнило.

Отворио сам очи. Медицинска сестра је уводила у моју собу новог болесника. Придржавала га је са леве стране и усмеравала му корак. Схватио сам да овај не види. Тражио је слободном руком ослонац, напипао ивицу мог кревета, а онда се случајно окренуо и усмерио поглед према мени.

Тај поглед! Та празнина! Ледени мрак који ме је ошинуо попут бича. Осетио сам оштар бол у глави, као да ми се нож зарива у слепоочницу. Само бол, јак, неиздржив, раздирући бол. Мој Павле који немоћан лежи у снегу... Ја који морам да ћутим... очајан... усамљен... несрећан... несхваћен... Бесан на себе и све око себе. Цела соба се завртела у кошмару. Оно кобно, ледено, зимско јутро поред Мораве. Неподношљив притисак у мојим грудима се ширио и проломио у ужасан врисак. Крик! А онда је цео свет утонуо у неописиво црнило.

Замишљено стојим на улазу болесничке собе и слушавам млађег колегу.

- Први пацијент, Милан Јовановић, доживео је јуче велики епилептични напад. Скенер је показао да се ради о мозданом крварењу. Дошло је до потпуне одузетости десне стране тела и немогућности говора.

- Други пацијент, Угљеша Митровић, има испад видне функције. Никог не препознаје али је покретан. Нема увид у своје слепило па устаје и може да се повреди. Логорочан је и има визуелне халуцинације...

Немоћно гледам свог пацијента. Да ли сам негде погрешно? Није желео да остане у болници. Требао сам то да испоштујем. Зашто сам га убеђивао? Сад је касно да се грешка исправи, касно да се било шта учини.

Старац у другом кревету прича нешто без смисла.

-...Пуцао сам... Ја сам пуцао!... И убио сам га као зеца. Копиле једно. Мислио је мени да умакне. Мени!? Нико није Угљеши умакао! И неће...

ВЈЕЋЕСЛАВ БЕРАР

УСПАВАНКА ОД ЧЕТИРИ ДУГМЕТА

Дугмад се деле на она која су пришивена да стоје откопчана, и на она пришивена да стоје закопчана. Велика је разлика међу њима.

*

Мајка је носила мисли голишаве, без срамоте. Очи су јој пливале по људској пучини као од мајке рођене. Прсти су јој се лепили за образе као мед. У пљувачки је осећала горчину сугласника, па је тајне гутала без жвакања. Смејала се као да је прогутала пајаца. Кикот јој се трбухозубно проламао стомачним буретом заголицаним лепетом лептирских крила. Дугмад је носила закопчану до грла, као да крије срамоту међу недрима...

Сквилибрјо је брзопотезно бележио преходне редове, јер су му мисли увек биле корак испред њега, док је он каскао за њима спотичући се о тачке и зарезе. Китио је мајку као новогодишњу јелку, метнувши је у излог приче.

...Ноћ је била дубока као бунар у ком је месец хватао свој лик. Мајка је продавала Љубав на углу. Сваке ноћи у глуво доба излазила би, и нудила је скупо. Намерно је то радила на тај начин јер је знала да купци ноћу спавају. Међутим, од укућана је добила наређење да мора то да учини. Много је волела Љубав, па није желела да се растане од ње. Проблем је био у томе што је Љубав уништавала ствари по кући. Рушила је и цепала све што јој допадне шака. Није била од оних мирних мачака што седе у крилу и преду...

Сквилибрјо је мастио брке мастилом бивајући задовољан како се отворио по сопственим књигама, како је распоредио фигуре по центру, разазнавши оба крила равномерно, па су сви изгледи да ће бити мирна завршница.

...Продаја Љубави не иде тако лако, па се Мајка зором враћа кући обећавајући да ће припитомити љубимца.

Водила је живот као што се маже путер. Када нико не гледа, мало дебљи слој. Без масти нема сласти. По кући је увек ходала на прстима плашећи се да не пробуди ноћ. Звиждала је тихо увек исту мелодију сушећи тако влажне прсте након прања. Бесаних дана кувала би подоста кафе, и сипала би у тањир. Од страница омиљених романа правила би папирне бродиче које би отиснула у море кафе. Сламком би сркала из тањира све док се бродичи не би насукали на дну. То су били њени бесани бродоломи...

Сквилибрјо је умакао перо у кафу место у мастионицу. Није више знао ни шта пише, ни шта ради. Свећа му је капала на папир, замагљујући речи, тако да се није ни враћао на оно што је написано. Одлучио је да Мајки откопча једно дугме.

...Мајка је откопчала дугме на оковратнику, и истог трена осетила олакшање. Зевнула је укрстивши поглед са часовником на зиду. Сада, у приватности свог дома, можда би могла да откопча још једно дугме. Не још. Не жури нигде. Нека ужива у градацији. Шарени зидови били су изгребани канџама Љубави, тако да су личили на палимпсесте. Везала је звонце за реп Љубави да би увек знала где је. Није желела да је изгуби...

Сквилибрјо је и сам зевао. И њему је потребно мало предаха. Откопчао је друго дугме на својој

кошуљи. Истовремено је почео јаче да зева. Рука која је аутографски шкрабала, успорила је наишавши на литерарну узвишицу. Палац, кажипрст и средњи прст су му се кочили.

...Мајка је увелико спавала, Сањала је да је јунакиња неког романа. Да је неко голица, те да стога бљује разноразне речи. Знала је да се у сновима крије истина. Пронашла је човека са пером у руци. Погледала га је у очи, али је он већ спавао. Наједном се осетила слободном... раскопчаном...

Сквилибрјо је заспао. Руком је случајно оборио мастионицу, па је мастило цурило по хартији, а није имао ко да га обликује. Настала је пометња...

*

Господин Сновисни више није знао шта да ради. Колико год приповедао, његову унуку Анабелу није хватао сан. Рутинска успаванка се претворила у причу без краја и конца. И поред свих својих импровизаторских вештина није могао даље да измишља. Зевао је док су се Анабелине очи цаклиле од радозналости. Откопчао је треће дугме на свом оделу, и дао себи мало одушка.

- Деда, шта се даље збило?

Господин Сновисни је полако тонуо у сан.

- Деда, деда!

Анабела га је дрмала. Видећи да не помаже, мало се намрштила, и кренула сама да замишља наставак. Убрзо је и њој сан спустио очне ролетне, па је крочила у неку, можда баш ову причу...

Утом сам и ја откопчао четврто дугме на својој кошуљи, и призвао. Осећам да сан куца на врата. Колико још дугмади има, ја не знам. Можда сте ви откопчали пето дугме. Ко то зна...

НОВИЦА ЈАЊУШЕВИЋ

ОЧЕВА ПИСМА

1

Свануло је још једно јутро, једва дочекано. Ушло је на прстима у моју собу да ме не пробуди, али ја сам већ био будан, бол ме је пробудио. Мој верни брижни пријатељ! Одавно се знамо и добро разумемо. Читав један предуги живот!

Погледао сам кроз прозор. Наш воћњак је у цвету. Осмехнуо сам му се кроз замагљено стакло. Изашао сам из куће бодро, с радошћу. Оставио сам у њој ноћне море, старачке мирисе, пауке и мољце. И прелазећи праг, опет сам помислио: још овај пут и можда никад више. Прошао сам поред твоје трешње, застао и помиловао је по глаткој хладној кори. Добро је цветала и лепо мирише. Мирише као девојачко рухо у сандуку твоје мајке.

Продужио сам према углу воћњака. Поред ограде на старој крушци, на коју си волео да се пењеш и у њеним ракљама дуго да седиш, једна птица је свила гнездо. Попео сам се и погледало. У њему је неколико жутокљуних ружичастих грудвица. Живи су! Већ су ме чули и дочекују ме подигнутим слепим очима. Узимам једно и држим га на длану, опрезно, с узбуђењем. Тако сам и тебе први пут држао. Топло је и меко и дрхтури. Помислио сам: то је мајчина душа!

У воћњаку, због нечег, увек мислим о теби. О теби и о својој смрти. Она ме свуда прати, не скида поглед с мене, као што си ме ти свуда пратио и гледао,

кад си проходао. И, знаш, да ту у воћњаку, она уопште није страшна! Доброћудна је и детињаста! Видим је како седи на грани и клати ногама, како лежи у старој мрежи за спавање, или облеће око гнезда с птићима. Но доста о њој! Баш сам се распричао. Написао сам и оно што нисам желео. Нећу брисати, разумећеш, и нећеш ми се смејати...

2

Опет морам о њему. О болу! Сву ноћ смо се дружили. До капије ме малопре испратио, и остао је да чека и чува кућу.

Ево ме у нашој ливади, оној поред потока. Идем кроз траву. Још је хладна и влажна. Сунце је већ изашло иза Црног Врха, и цветови су се отворили, сијају у свим бојама, миришу, осмехују се мени, сунцу, небу. Много је лепо у нашој ливади ујутро, и у њој ме ништа не боли, као да сам умро.

Лежим на земљи. Заклањам очи од јаке светлости и слушавам. Траве око мене говоре, тихо, тихо. И ја ћу једном разумети шта оне кажу и писаћу ти о томе. Мора да се оне сећају твојих малих стопа, и како су ти стопе расле и постајале тешке, и како их овде више нема. Мора да се оне тога сећају!

3

Не могу да одолим! О болу ти нећу писати, али о потоку хоћу. О потоку поред наше ливаде. Оном који нема имена. И не треба му име. Он је и без имена оно што јесте.

И тако седим ја поред њега и ћутим. Мислим неку тешку мисао. Жалим за минулим. Смешим се. Сањарим. Хулим најчешће! А он ме угледа таквог јадног и почне да говори: пролази и говори, пролази и говори, брбља, гугуће, жубори, жубори.

Он пролази и говори, пролази и говори, и никад не каже исто, и никад није досадан. Он одлази и никад не оде. Одлази и остаје. И ја више не мислим ни о чему, и не сећам се ничега, и не иде ми се никуда.

Други пут ја говорим, а он ме слуша. Он уме да слуша, и хоће да слуша сиротог старца, тужног старца. Савим се утишао, као да је престао да тече. Слуша моје увек исте приче о муци и патњи, о подлости и издаји, о немању и незнању. Сигуран сам да их памти, да их носи са собом, и да ће их се тамо у свету сетити.

4

Све више говорим, у речи бежим (као зверка у грм, као птица у песму) да у њиховој звеци заглушим тутњаву земље под ногама. Тутњаву од које се травка жежи, мрав бежи уз дрво, вук на стени завија. И знам да је нећу заглушити, и да ће се једном јама отворити и прогутати пре мене све моје речи, и оставити ме без последњег прибежишта.

Све више, све гласније говорим, да надвичем буку времена, које у непролазу своме пролази, које ја не признајем, јер то није моје време. Али њему је свеједно што га ја не признајем. Оно одмотава своју нит из мојих вена и капилара, из можданих вијуга, и једном ће је одмотати до краја, и утонуће у његовој хуци моја последња реч, као камен у дубоку воду.

Све више говорим, брбљам, клепећем, празнословим. Не корени се у грлу, не бокори на уснама више лепа реч, добра реч, већ погрда и хула, клетва и псовка. Јер рекох и не би. Јер три пута рекох и не би!

Ево, ућутаћу, ућутаћу, можда заувек. Ја ћу ућутати, а нада мном ће говорити, појати, звонити...

Знам, твоја ће суза уместо речи канути!

5

Седео сам и јутрос испод наше куће, на голој земљи, омамљен свежим ваздухом који је долазио с планине, спреман на сањарење. Гледао сам како многобројни становници траве излазе из склоништа и започињу своје свакодневне послове. Многолики Свет Божији створен с разлогом!

Хтео сам само да гледам и слушама, да дишем спарушеним плућним крилима, да на сунцу загрејем хладне удове са све мање крви. У слатком дремежу жарко сам пожелео да полако пређем у ваздух и светлост, да се помирим, изравнам и сјединим са светом неразумним. Пожелео сам да протерам из главе, заувек, Мисао-Божију-Казну, или да је бар заварам, заобиђем у широком луку, као легло змија-отровница.

Узалуд! Ево је, ровари у потиљку, удара у слепочнице, лети између режњева, као надзвучни авиони између континената. Усијава се и захуктава! Узлеће до Великог Праска, до Речи, и поражена се отуда стропштава. Разара, рашчлањује, демонтира Поредак. Покушава да га сама по своме васпостави. Туђу бригу брине, туђи посао ради!

Пита се. Одговара. Греши. Хвата себе за грло. Годинама гради дом да се у њему одмори, па га у трену руши због ситнице. Свој извор час мути, час бистри, и увек други лик у њему види.

Сива маса у лобањи старца, противно његовој вољи, сама себе ставља у погон, црпе, цеди из њега задњу кап живота.

И Земља је пода мнома лежала ничим не региструјући потресе у мени. И Сунце је гледало својим равнодушним великим оком, и није видело ни мене, ни моје протуберансе.

И Творац ме заборавио: створио, искру упалио, отишао даље! И осетио сам се бескрајно сам, одвојен и остављен. И страх ми је грчио утробу. И руку људску, јадну руку људску, пожелех на ужареном челу. И пођох боголикима у њихов и мој свет изопштених.

6

Блештава светлост зимског јутра продира до очног дна. Седим на ивици кревета и полако схватам да сам жив, и од тога ме хвата мука. Чекам! Стрепим од прве мисли, од првог сећања. И ево као и сваког дана у чело удара лед неког касног сазнања. И од њега се бистри свест, и до кидања затеже танка нит која ме још за живот веже. Касна сазнања: пуцњи у главу, праћени бесом и самомржњом. И црни фотограф је ту с белим ножем осмеха. Блиц његов сева: осветљен сам, снимљен за сва времена. Призор за успомену, за пријатеље и потомке. Ране слике, ране успомене: цветови љутића и јагорчевине. Цветови првих пораза - жући од жучи. Љуте ране које никад нису зарасле! Ништа није прошло! Све је само склоњено с очију, да свет не гледа, да се пресуда одложи. Свест о себи је неподношљива. Од ње се тврда људска кост цепа. Од ње се бежи по белом свету, побећи се не може. Од ње се крије у сан, у бајку, у башту. Воћке орезујеш, цвеће гајиш! Од ње се склањаш у таму, у шуму, под земљу, да те ни зрак не нађе, ни птица не дозове.

Но, преживећу, и овај дан!

Надживећу себе, већ стопут умрлог!

7

Ових дана често отварам сандук на тавану. Онај који је био увек закључан, а кључ у мом цепу. Сећаш се: стар, велики, једноставне израде, од храстовог

дрвета – вечан. Одувек си се питао, шта је у њему? Шта крију у себи закључани сандуци очева? Мањерку пробушену метком? Поломљену војничку кашику? Медаље? Трофејно оружје? Не, ништа од тога! Онда би се разочарао, да си то знао. Сад ти је, верујем, свеједно.

У сандуку је била закључана прича. Некад ми се чинило само моја, јединствена, непоновљива. Ипак, само обична, у детаљима сивља или црња од многих. Прича о поразима и губицима. Историја болести! Претурам по њој у пустој нади да ћу пронаћи нешто што би указивало на смисао и сврху, нешто што још живи, из прошлости светли. Не, све је мртво, све прошло. Бука прошла! Прашина остала! Прашина, обична, банална, свеprisутна! Прашина – на прстима, на лицу, у очима, на длацицама у уху, у коси, на раменима, на коленима.

Налазим себе некадашњег – са сетом и жаљењем. Или с чуђењем и подсмехом. Ја, освајач света! Мали, заплашени нарцис. Ево ме у рукопису свески, савесно урађених домаћих задатака, у претенциозности словног орнамента, на коленима пред мишљу Великог Мислиоца – двапут подвученој, са три ускличника. Ганут сам. Колика количина безусловног поверења!

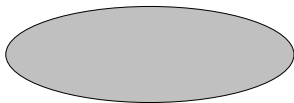
Ту је и лектира. Прописана и слободно одабрана. Књиге! С ретким изузецима – жалосни покушаји! Очајничко брбљање. Надвикивање слабости, самоће, страха – смрти. Смешно упињање да се зло исмеје, пренебрегне, заборави. Јадни демијурзи! Колико узалудног труда! Колико сујете!

Ах, ево стижем до твојих садашњих година! Радујем се томе. Као да се подмлађујем. Извлачим са дна сандука свитак црвеном траком увезан. Размотавам га. Девизе на листу хамера исцртане тушем! Као да

оживех. Зашушташе моја стара крила. „Човек, како то звучи гордо!“ Боже, врати ми веру и наду, невиност и наивност! И извесну количину обичне људске глупости!

Гле, иконостас! На парчету дебљег картона, налепљени моји фаворити. Богови, идоли, узори. Учитељи! Некад сви млади, лепи, снажни. Сви са ореолом. Сад сви, сем ретких, посивели – остарели за мојих седамдесет пет. Богови који старе, ћелаве, којима се опушта лице и гаси поглед. А колико сам их волео! Колико сам им веровао! Куда ме све нису позивали и водили. А где сам стигао? Чувај се спаситеља и пророка, Зелени! Не дај се, Зелени!

Заувек твој
Суп Белоглави!

ЈЕЛЕНА Ј. ДИМИТРИЈЕВИЋ

НА ТИХОМ ОКЕАНУ¹ (Белешке с пута)

Већ је четрнаести дан како на *Кореји Мару*², броду јапанског пловидбеног друштва Нипон Јусен Кајша, пловимо Тихим океаном.

Уз брујање његових безмерних вода, задивљена његовом величанственошћу и очарана његовом лепотом, ја се сећам Јапана. Нарочито га се сећам у сунчев залазак када се на западу запале и вода и небо, а по небу узму да се појављују, слични цветовима сунцокрета или китама жутих ружа, златни облачићи под којима пролети по један бели албатрос.

Јапан! Празник Трешњин цвет!³

И у мојој свести почиње да се одмотава филм Јапана, земље „излазећег сунца” у којој сам провела

---

¹ Јелена Ј. Димитријевић: *На Тихом океану*, (ур.) Богдан Поповић, *Српски књижевни гласник*, Књига XXX, број 7. август, Београд 1930, стр. 481-487

² *Korea Maru*, брод првобитног назива *Korea* који је наручила компанија *Pacific Mail Steamship Company*, пловио је на линији Америка-Манила-Хонолулу-Русија-Јапан-Кина-Индија. Први пут је запловио 30. августа 1902. године. Године 1916. продат је јапанској компанији *Toyo Kisen Kaisha* из јапанског града Јокохама. Десетак година касније, тачније 1927. продат је јапанској бродској компанији *Nippon Yusen Kaisha*.

³ Празник *Ханами* је традиционални јапански празник, посвећен доласку пролећа и уживању у лепоти цвећа, најчешће цвета јапанске трешње *сакура* или јапанске кајсије *уме*; сама реч *ханами* има значење „ићи и гледати трешњин цвет”.

празник Трешњин цвет, читав месец април, из које сам заплвила Тихим океаном. А на томе филму Јапана, не на платну, но у мојој свести, прво се појаве његове плаве воде с небројеним белим једрима што из даљине дају илузију неких огромних и необичних птица пливачица; а после његова острва као зелени жбунови разбацано тамо-амо по тим водама, док, најпосле, не стану да излазе његови чаробни градови с улицама опточеним дрвеним кућицама, с чаршијама, с многобројном и разноврсном необичном робом, с црвеним храмовима и пагодама у зеленилу и с парковима по којима блистају мала језерца с лотусом и лабудима опкољена исцветалим дивљим трешњама.

И свуд Јапанке, у чаршијама и парковима и око храмова и пагода и поред језера, једном речи свуд, у читавим буљуцима! Мале, мале, као повеће лутке, у шареним „хаорима”⁴ или само у „кимонима”, с високим црним фризурама, закићене трешњиним цветом, симболом Јапана, оне ми се чине и сад као и онда, слике сишле с њихових паравана, с њихових лепеза, лампиона и порцелана и - ходају!

А од свих градова најчешће видим, гледам Кобе⁵, што ће рећи „Божју капију”, јапански град који сам први видеала, јер сам се ту из брода искрцала, долазећи из Индије. И чим видим Кобе, ја одмах видим и Мије-сан и Томије-сан, две младе јапанске девојке. Срела сам их у јапанском крају града, у јапанском

---

⁴ Огртач који се носи преко кимона, за боравак на отвореном. Иако традиционално мушки одевни предмет, хаори за жене постоји од 18. века када су почеле да га носе гејше из Токија.

⁵ Пети по величини град у Јапану, град Кобе, главни је град јапанске префектуре Хјого.

хотелу *Јамато*, где сам била одсела. Нисам знала која је ситнија, која је смешљивија ни која је шаренија (у правом значењу речи, не у фигури). Шарениле су се као детлићи; по кући су ишле као мачке; на вратима моје собе гребукале су као мишеви.

И смејале су се, смејале!

Сазнала сам да су родом из Кобе; дознала сам да су биле гејше у Кјоту, и видела сам да су у хотелу *Јамато* собарице. А од самих њих, док су ми јутром спремале собу, чух много штошта интересантнога, па чак и интимнога из њиховог младог живота, а очи им не видех! Како да их видим кад су толико уске, а увек се смеју? Али, у накнаду тога, нагледах им се зуба, белих и здравих с оштрим секутићима. Исто тако, не могах знати, иако их гледах читаву недељу дана, која је Мије а која Томије, јер су толико личили једна на другу. Или, управо, то је једна иста особа само у два примерка... Уосталом, то ми се дешавало и с другим Јапанкама, да их не могу да разликујем. Што се тиче ових, само сам знала која је која кад речем: „Мије-сан!” или „Томије-сан!”, те се она коју сам зовнула окрене.

- Гејше! Боже мој, гејше! - мислила сам и чисто нисам могла да верујем да су то те чувене гејше што се по свету толико помињу.

Ја још тада нисам била у Кјоту, старој престојници јапанској, чувеној како са својих храмова, толико са својих гејша због којих се тамо, месеца априла слеже народ из целог Јапана, да му о празник Трешњин цвет певају песме о трешњином цвету. И ја од срца пожелих да ми ове две бивше гејше из Кјота певају.

Кад им то казах, једна од њих - не знам да ли је била Мије-сан или Томије -сан - чисто уплашено изусти: „Бос!” и додаде „Кјото!” Ја се сетих шта је,

да се боје господара, јер по американски „бос” значи господар и да треба да идем у Кјото да чујем песму гејша.

Али, ја сам била нестрпљива. Исто као у Индији кад сам тражила да видим игру бајадера. Чини ми се још више. Ко ће чекати да оде у Кјото? Стога се обратих њиховом господару, директору хотела *Јамато*, Јапанцу, уљудном до крајности, уљудном као што су сви Јапанци и неисказано услужном. Јер, може се мислити колико је овај Јапанац услужан, кад је мени, обичном хотелском госту, ставио на располагање своју личну курумуб⁶ или рикшу, дивне лакиране двоколице, позади са сликом „излазеће сунце” и уз рикшу свога кули рикшу Јошида, ставио ми је на располагање од јутра до мрака - бесплатно. Ја сам, вели, прва Српкиња коју је он видео, не само у Јапану, него уопште у животу. Нарочито, или највише ми је излазио у сусрет својом претераном љубазношћу зато што сам из Србије, земље којој се и они диве, као и Индијци и Кинези, и коју због њеног јунаштва сматрају духовном сестром Јапана. Интересантни су овај један Јапанац и ове две Јапанке као што је интересантан њихов енглески језик који сам ја ипак успела да разумем.

Дакле, изјавила сам жељу директору да бих врло волела да чујем песму ових двеју бивших гејши из Кјота, његовим собарицама Мије-сан и Томије-сан.

Ооо! Ооо! - узвикиваше он некако тако клањајући се и смејући се.

---

⁶ Врста превозног средства - цинрикша; некада јапанска двоколица за превоз људи, данас такси-бицикл који се као превозно средство користи у бројним земљама јужне и југоисточне Азије, а које представља посебну атракцију за туристе.

А после рече:

Мије-сан и Томије-сан ће вам певати ако желите, али само увече, не због тога што су тада слободне, него што нам вечером песме слађе падају. И стојећи предамном, он наслони руке на колена и узе се клањати, дубоко, до земље. Али, уместо да се поклони трипут као досад, и како то јапанска етика захтева, он ми се сада поклони шест пута, и смејући се више но и један пут, у знак превелике учтивости и поштовања понављаше:

- O! I shall order them it! I shall order them it! (Ја ћу им то наредити! Ја ћу им то наредити!) -

Мије-сан и Томије-сан уђоше у моју собу још исте вечери. али не у оделу у коме сам их видела преко дана, него у другом које је било жуте јапанске свиле о којој су измалане пагоде, храмови, свети мост и свети брег Фуџи⁷ с исцветалим трешњама на своме подножју. У укусну малу фризурицу која тако лепо стоји младим девојкама заделе су по свежу гранчицу трешњина цвета. И биле су се много намирисале неким јаким, мени непозантим мирисом. У ово су се одело можда облачиле, и овако су се свакако чешљале и китиле кад су биле гејше у Кјото.⁸

И пошто су се искилањале и исмејале, оне су на мој знак да седну, селе доле са подвијеним ногама пода се, уз један велики параван од зелене свиле

---

⁷ Фуџијама (или Фуџи), највиши планински врх у Јапану и сматра се светим симболом Јапана. Планина Фуџи, која се налази на острву Хонши, представља вулкан који је последњу ерупцију доживео 1707. године, али се упркос томе, још увек сматра активним.

⁸ Некада царска престоница Јапана, данас главни град префектуре Кјото у коме постоји градска четврт Гион где живе гејше, односно *геико* како се гејше називају на локалном дијалекту.

који је сликом представљао с лотусом и лабудовима, те ми се чини као да ове две мале Јапанкице седе крај истинског језера у Сума парку⁹, у Кобе. Бледа светлост с лампиона што је висио с таванице у мојој соби падала је на њина лица која су личила на маске од позлаћене хартије. Диван декор за позорницу! И смешећи се као и увек, те им ни сада не видех очију само им гледах беле зубе, који ми се очинише покрупни, окренуте једна другој, узеше махати лепезицама у облику лотусова листа и слабим оштрим гласом као њихови цврчци у кавезима удесеше:

*„Шикишима но
Јамато гокоро јо
Хито тауба,
Азани-ни-ни ниу*

Јамасакура бана”¹⁰

*„Ако те неко пита
шта је душа правога Јапана
Ти му покажи дивљу
расцветану трешњу
што се сија на сунцу”*

Отпевале су оне омиљену јапанску песмицу без одмора, без предаха, на монотону и чудну јапанску мелодију која ме није подсетила ни на једну мелодију ниједног источног народа, па чак ни на кинеску, иако су с Кинезима суседи. И ја, изненађена, управо зачуђена, прилично разочарана, нимало одушевљена ипак узех пљескати, јер ред је био да пљескам. А оне су устале. И клањаху се, клањаху, клањаху дубоко, до

---

⁹ Suma Rikue Park, представља парк са ботаничком баштом у граду Кобе.

¹⁰ *Shikshima no Yamato-gokoro wo hito towaba, asahi ni niou yamazakura bana* - јапанска родољубива песма коју је написао Мотури Норинага (1730-1801), јапански учењак и песник из Едо периода.

земље, непрестано смешећи се, па тихо, не правећи ни најмањег шума, изиђоше из собе.

Да, на Тихом океану и синоћ као и других вечери бејаш се тога сетила. И та хладна јапанска песмица, у даљини ме загреја, одушеви. Чак осетих нешто налик на носталгију. Можда то није било за Јапаном већ за „тврдом земљом” коју сам после толико дана видела, а и осетила је под ногама тек јуче, кад смо изишли у Хонолулу, главни град Хавајских острва. У чудном душевним расположењу, мени паде на памет нешто оригинално.

На овим чудним водама чудна нас осећања обузимају и чудне нам се жеље јављају. Нарочито кад смо још под утиском игре „Хула-Хула”! коју су нам на Хавајима уз хавајске гитаре играле младе Хавајке... И ја се спонтано упутих у собу двеју младих Јапанки. Упутих се двома студенткињама које иду у Америку да продуже себи студије филозофије. Сато-сан и Харуно-сан и замолих их да ми певају. Али, оне ме одбише најучтивије. Много се клањаху и много се смејаху. Одбише ме изговарајући се да не умеју певати „Шикишима но Јамато”, јер ја сам волела баш ту песму да чујем.

Али, ја сам истрајна. И кад се за нешто загрејем, лако се не расхладим, те одох двома другим Јапанкама, собарицама на Кореји Мару, Огави-сан и Томизави-сан. Кад ме видеше у својој соби, оне се изненадише нарочито кад чуше шта од њих захтевам.

- Бос - изустише и ове као оне у *хотелу Јамато*. Само што се на лицу ових опази ужасан страх, иако су им се очи као и сад као увек смејале.

Али, ја их узех храбрити. И наведох их „во искушеније” али не бакшишем јер се та непријатна

реч Блиског Истока на Далеком Истоку не чује, него обећањима да ћу о њима увек лепо мислити, јер су добре девојке, и да ћу још лепше говорити јер су лепе девојке. И најзад, да о њином певању у мојој кабини нико неће ни знати ни чути...

И Томизава... Зар ово јапанско име не звучи као словенско? Томизава се узе сашаптавати са Огавом. Или можда Огава са Томизавом, јер и њих две су сасвим као једна иста особа, само у два примерка. И сироте оне, не могоше се избавити „от лукавога”.

Кад се гости, то јест путници после вечере разиђоше, млади по палубама Кореје Мару: једни да играју, други да флертују, стари по салонима, да гледају филм или да слушају неко америчко предавање (јер на лађама, Енглези се моле Богу и забављају са разним играма; Американци се моле Богу и држе предавања - а на Кореји Мару пуно је Американаца); и кад на мојој палуби не беше никога Огава и Томизава на вратима моје кабине загребаше као мишићи. Кад им отворих, ушуњаше се у кабину као мачкице.

Ја им рекох да седну, и оне седоше на под са подвијеним ногама пода се. Једна је села поред једног кревета који је до јуче био заузет а сада је слободан, јер се моја сапутница или *cabin-felln*, како се то енглески каже, искрцала у Хонолулу, а друга уз мој путнички сандук који је тако исто био празан јер сам хаљине извадила и разастрла да се исправе. А ја се извалих на свом кревету као нека турска пашиница на софи, пре Кемалова режима, кад ће да јој певају робиње... Нисам рекла шта да певају. Нек певају шта хоће, доста ми је што ће та песма бити јапанска!

Чудно је чудо душа човекова! С каквим узбуђењем чекам да чујем оно што сам за читав месец дана слушала готово равнодушно. Али синоћ видех да оно није била равнодушност, него замор који је наступио после силних утисака приманих у далеким туђинама, и на суву и на води.

И ове као оне окренуше се једна другој и почеше да певају. Ситније су од оних у хотелу *Јамато*, и жуће су у лицу од оних у хотелу *Јамато*. Очи им се мање виде, јер се више смеју. Клањају се као и оне. Оне су националне, ове интернационалне, јер су обучене у европско одело и ошишане су... Смешно изгледају, сироте младе девојке! Али, шта ће? Усуд им није досудио да седе у Јапану, него да крстаре по Тихом океану и да се с времена на време прошетају по Америци...

И као што рекох, почеше да певају. И гле! Удесише ону исту песму коју су ми певале бивше гејше из Кјота, Мије-сан и Томије-сан.

На танким слабим и оштрим гласићима као њини цврчци у кавезима и зацело још под утиском празника Трешњин цвет - оне удесише:

*„Шикишима но
Јамато гокоро јо
Хито...”*

Још при речи *Шикишима*, којом је почињала песма, ја се бејох пренела у Јапан; и ко зна до ког би ми степена расла емоција до стиха *Јамасакура бана*, до последњег стиха, да ме неко не трже, не пробуди из неисказано пријатног сна...

Ја нагло устадох претрнула од страха, а оне скочише сасвим као избежумљене. Јер на мојим вратима се чуло гребање. Јапанац је, наравно пошто

гребе... Источни народи не куцају прстом на вратима, него ударају халком и звекиром на капији. И мени тек сад сину у памети да нисам тражила ни од кога допуштење да девојке уђу у моју кабину и да ми певају. И још нешто горе, опасније. Ми нисмо на копну, у Јапану, него на води, на Тихом океану. *Кореја Мару* није Микадово¹¹ царство, него царство команданта брода.

Сироте, сироте младе девојке, шта ли ће их снаћи! Можда ће их бацити у воду, јер их не могу протерати из ове државе што се зове *Кореја Мару*!

Све ми ово прође кроз главу за тренутак, док се не чу поново гребанье и ја једним скоком дођох до врата и храбро их отворих иако ми је срце ужасно лупало.

И шта би? То јест, кога видех?

Уместо команданта брода или капетана или менаџера или стјуарта и како се већ све не крсте „функционери” на бродовима; уместо једнога од њих, Јапанца, наравно-пошто су на *Кореји Мару* поред посаде и послуге и ови само Јапанци - ја угледах Мисиз Савиц, дивну, једну Американку из Солт Лека, града у држави Јута, која се с мужем, с ћерком и унуком враћа са Филипинских Острва и с којом сам се ја упознала у Јапану - где су се они задржали неколико дана и здружила се на Тихом океану.

- Па зашто нисте куцали него сте гребали, забога, Мисиз Савиц? - упитах је ја чисто прекорно.

- Хтела сам с Вама да се нашалим, да мислите да је неки Јапанац - говорише ова мила жена, смејући се.

---

¹¹ Микадо (јап. *ми*-почасни, *кадо*-капија, портал) - архаични назив (или титула) за јапанског цара.

Она уђе у кабину, а ја се стадох окретати по кабини.

- Где су девојке? Не знам где су девојке? - питала сам је престрављено не знајући кога питам.

- Какве девојке? пита Мисиз Савиц зачуђено.

- Огава и Томизава.

Она ме узе гледати чисто уплашено. Ко зна? Можда је помислила да сам полудела. Јер сама ми је причала да на Тихом океану многи путници полуде од страха. У бури, наравно, кад у опасности нигде нема брода да путнике спасава. За оволико дана пловидбе, још не видесмо ниједне лађе - толико су линије далеко једна од друге на овом безграничном пространству. Ни земље не видесмо, осим Хавајских острва. Али, зашто да се полуди кад је јуче и синоћ океан тако тих, миран како није био никад за време наше дуге пловидбе?

Нема девојака! И човек би помислио да у кабини на поду има неки тајни отвор за који су оне знале, па су се кроз њега спустиле. Али, простирка стоји као што је и стајала.

И ја се сагох... Гле, под оним празним креветом ја спазих једну; шћућурила се, то јест прибила се уза зид. Па и Мисиз Савиц се саже, ваљда инстинктивно, и видевши девојку, зачуди се и затражи да јој објасним.

- Имајте стрпљења, молим вас, не знам где је друга.

Али, у томе ова - нисам знала која - што се беше изпод кревета извукла, брже диже поклопац од мог сандука и викну радосно:

- Огава Сан!

(Дакле она под креветом је била Томизава)

И Огавина шишава и рашчупана глава појави се из сандука, као из вертепа...¹²

Томизава јој помаже да изиђе из сандука, па се загрлише, засмејаше и заплакаше.

Па и ја се узех смејати, јер ми паде терет са срца. Ја их испратих. Никад ми се нису учиниле овако као мачке као синоћ док су прикрадајући се силазиле низ степенице.

А кад испричах Мисиз Савиц шта је било са обе, смејасмо се овој мојој „авантури”. Она рече:

- Све је добро кад је крај добар. А сад пожурите се за предавање које ће држати Мисиз Локвај о животу турских жена који је она студирала у Цариграду - из кога се сада враћа - пуну недељу дана и протудирала га.

- Управо по американски- рекох ја а она одобри, насмеја се, ухвати ме за руку и- пођосмо.

Тако се проводи време на Тихом океану.

приредила - др Ана Стјеља

Јелена Ј. Димитријевић, српска књижевница и борац за женску еманципацију, рођена је у Крушевцу 1862. године. Након боравка у Алексинцу и Нишу, и након

---

¹² Црквена драма с библијском новозаветном темом рођења Исуса Христа у Витлејему, посвећена најрадоснијем хришћанском празнику Божићу. Ова врста луткарског позоришта настала је у Украјини крајем 16. и почетком 17. века а код Срба, вертеп је од етно-луткарског театра, прерастао у обичај са снажном обредном-обичајном и религиозном суштином.

удаје за ариљеријског капетана Јована Димитријевића сели се у Београд где ће остати све до своје смрти 1945. године. Као књижевница се опробала и у поезији и у прози, нарочито у путописима. Обишла је скоро цели свет, путујући Европом, Африком, Азијом и Америком. Говорила је неколико страних језика. Њена најзначајнија дела су: *Јеленине песме* (1894), *Писма из Ниша о харемима* (1897), *Нове* (1912, 2012), *Писма из Солуна* (1918, 2008), *Писма из Индије* (1928), *Писма из Мисира* (1929), *Нови свет или у Америци годину дана* (1934), *Седам мора и три океана* (1940)...

Путопис На Тихом океану, првобитно објављен у часопису *Српски књижевни гласник*, представља импресије с пута на који се књижевница тридесетих година 20. века отиснула бродом, када је обишла земље *Далеког Истока*, попут *Јапана*, *Кине* и *Цејлона*.

ЈЕВРОСИМА РИСТОВИЋ

ТИ ВОДА СИ ЗНАМ

Ти вода си знам. У прстима осећам време гњили
Откриће чудесног додира помера пределе
изгубљеног сна, у свету непролазне ватре
не базири се ја само припремам спас
Потомак твој заљубљен у сабљу и стрелу
сулуд као и ветар који је одустао да те има
саму и предајну, без кључева, без одговора
Дворац сам твојих сенки, као крај јасан
у крштеницама патњи слово суво и ломно
Пасионирани скупљач тренутака твоје самоће
и слика, на тренутак се као неко заборављен
и неважан појављујем пред поротом миленијума
пружам доказе чисте а дишем у све замршенијој
проповеди. Неважан за свитање, у замци неверан
водопадно маглен, тужан стуб на твом кораку
дорском, напуштен у вихору, од свесног одабран
од памћења прећутан. Тиха ме вековима
одроњаваш у недужни део круга извезен срмом
твог господарског гласа. Као успомена дишем
свестан вечитог колебања у воденом памћењу
Непроходан сам, такав је пад. Седам векова потом
ничији син, као казаљке понављам лекцију
коју ме учише а ненаучише биљке-сатови
Трагање за опроштајем једина је верност
чиста вода, веруј ми, непоколебљива

ТОДА МАТИЋ МЕДИЋ
Сиднеј, Аустралија

ПЕСМА ИЗ ЧАРОБНОГ ПОТОКА

Дан сунчан и леп.
пролеће све оживело
и поново и поново рађа се попут Феникса.
Посматрам мачке како се сунчају
у лепом пролећном дану
и док причам са њима
оне ми милују душу очима пуним љубави.
Слушам и песме славуја
како се разлежу по крошњи расцветаног дрвећа,
и пчеле што зује по набујалим цветовима мириса.
Вреди ли описивати радост пролећа
док се у душу уселила јесен
у жутим бојама покошеног сена?!Вреди ли шетати даљином као скривена љубав
по истој и једноличној пустињи
која нема своја четири годишња доба.
Скидам тешке окове с руке и чекам да се срце запали
и сагори у микрокосмосу.
Застадох на моменат и слушам распевану песму
како излази из чаробног потока као утопљеник
из улоге писца.

У БОКОРУ ТРАВЕ

Насмејана ноћ дремуцка у тишини,
док гладна птица младости
буди ме из заборава.
Речица пролази поред куће
извире из Велике стене
кроз зеленило крошња
што опија мирисом.
Па су нагомилане речи
што падају на мокру земљу
и ничу из бокора траве.
Ветар ми краде парче по парче стихова,
сеје улицом
и охрабрује замишљене шетаче.
Вече се спушта у траву,
док у мени
бездана звезда гори.
Ходам полако у дубокој ноћи,
утишавам свет
да их уморне из сна не пробудим.
Спавам, а будна сам
и чекам моје стихове
да ми из бокора траве изникну.

ИВКО МИХАЈЛОВИЋ

20 АФОРИЗАМА

Испилило се.

Треба видеди са квочком чије је.

Дај буздовану реч и биће сеча кнезова!

Неке синове правио је отац, а неке држава.

Пун ми је живот празног хода.

Не мислим својом главом.

Ја сам оперативац.

И целат се радује пракси.

Вербални деликт је укинут, али се још увек, као демократска тековина, препоручује ћутање.

Политичари су хипнотизери који раде у државном циркусу.

У политичкој магли најбоље се сналази голубови превртачи.

Алкохоличар иде јетром на барикаде.

Ако желите да се људски одморите, спавајте близу
наших индустријских зона!

Откад смо узели ствар у своје руке, не можемо да
верујемо да је она наша.

Оно из чега чврсто стојимо, никада није
било лабавије.

Еротоман је роб црног троугла.

Пали смо на испиту, али су професори задовољни
нашим држањем.

У Србији је двехиљадите године завладала
демократија, али је дојава била лажна.

Провокатори су неистомишљеници по службеној
дужности.

Наш Сизив више не гура сам.
Пронашао је коалиционог партнера.

Откад смо гусле окачили о клин, немамо чиме да
опевамо нове поразе.

Жива мука је наша мртва природа.

Ближњи? Ја са њима само електронски
комуницирам.

ЛУТАЊА, ЛАКА МАГЛА И КРОЗ МАГЛУ
ТАНАНИ ТРАГ
Анђелије Л. Лазаревић

Као што у једној од пејзажних слика жуте главе сунцокрета завирују у собу, тако је Анђелија Лазаревић, паметна Лазина кћи, завирила у српску књижевност и сликарство, огледнувши се, оказавши се, немајући времена да узлети, али ни не заслужујући да буде потпуно скрајнута и скоро избрисана.

Разлози скрајнутости њеног имена и рада више-струки су:

- ратови
- болест
- конзервативан однос према жени
- очева сенка
- стално колебање између кичице и пера.

Рођена 1885. године није стигла ни да запамти оца који умире 1890. Од тројице браће само један остаје у животу. Павле Поповић и Милош Црњански остављају траг о Анђелији, с тим што је једини текст који је штампан за њеног живота, а посвећен њеном делу, био чланак Милоша Црњанског *Једна мала ренесанса*, а Павле Поповић пише 1926. године (у години Анђелијине смрти) предговор књизи *Паланка у планини*.

Црњански је био чест гост у кући Лазаревића (1929, *Летопис Матице српске*), уз остале младе уметнике који су се окупљали у дому Лазаревићеве кћери Анђелије. Сликарски занат ју је закупио, а сликарско усавршавање ишло овим редом: Кутлик, Бета и Ристо

Вукановић, Минхен, Париз, Беч. Учила се сликарском умећу у групи са Даницом Јовановић, Љубицом Филиповић, Надеждом Петровић... Касније се оглашава као списатељка, не желећи да злоупотреби очево име, него да покуша сама доказати своју вредност. Било је тешко њој, „соколу крила сломљенога“.

Највећи део образовања стицала је код куће, због озбиљних проблема са здрављем. Говорила је француски и немачки. По избијању рата 1914. године враћа се из Минхена, те одлази у Прокупље у коме ради као болничарка. Бели мантил годинама је замењивао одложени сликарски прибор. Била је члан сликарског друштва „Лада“ те је своје радове често излагала на изложбама тога друштва. Иако је о њој остало мало података, посебно мало сачуване преписке, савременици су о њој говорили да је скромна, лепо васпитана, из угледне и имућне породице. Зна се да је била у сталном контакту са Урошем Предићем, Милицом Јанковић, Миланом Шевићем. О својим болестима умела је да каже: „наслеђене и ненаслеђене“, и на рачун свога поболевања налазила је снаге да се нашали и олакша онима који је воле. („Молим те, немој много да се изненадиш: ја сам болесна. Не плаши се: то је само мало горе него кад сам здрава.“)

Почетнички стихови (1904) скоро да нису вредни помена. Али, уз помоћ Црњанског објавила је што у стиху, што у прози, у листу „Дан“, те у „Књижевном југу“ и „Мисли“ следеће песме: *Меланхолија*, *Беле заставе*, *У ноћи*, *Сенка*, *Човек с бременом*, *Вратци*. Уводи у поезију нове теме, халуцинације и снове. Рат није експлицитан у њеном делу, али се у атмосфери осећа његово приближавање. У *Белим заставама* из позадине се наслућују одједи рата и назнаке невоља које би могле доћи. У краткој причи *Две ватре* такође рат узима

данак кроз две слике: ватра на вису војске у повлачењу и кућа у ватри запаљеној од Бугара, коју нико не сме да гаси. Наведени примери ретке су мотивске одреднице рата.

У осталих пет поетских наслова песникиња је са својом муком и својом сенком. Трепере одсјаји невиђеног (*У ноћи*), контрастна слика светлости и таме поиграва у њој. Што је светлије око песникиње, сенка је све тамнија. Тамна као дуги пут њеног болешћу означеног живота (*Сенка*). Притиснута својим јадом она не јауче и не проклиње. У ликовно поетски акварел умеће питање које је суштина њеног живота: „Бог... који се брине о тицама небесним, хоће ли икад помислити и на мене?“ (*Врапци*). *Човек с бременом* сабрат је у патњи. Остала је сачувана и песма *Свом чика Урошу*, посвећена сликару Урошу Предићу, који се знао са Анђелијиним оцем и који је уочио литерарни и сликарски дар Анђелијин; у писму упућеном 1925. вајарки Вуки Велимировић жали јер је „њен живот један низ патњи“. Песма одише оданошћу и нежним присећањем на блиског пријатеља куће Лазаревића и познатог сликара.

Дело Анђелије Лазаревић писано у прози, *Лутања*, има предисторију. Године 1914. Лазаревићка после дугог оклевања односи текст на читање Јовану Скерлићу. Зачудо, Скерлић ју је охрабрио и рукопис је био прихваћен за Српски књижевни гласник. Ако се има у виду Скерлићев став о *Сапутницима* Исидоре Секулић, онда је однос према Лазаревићки раван чуду. Но, Скерлић нагло умире, списатељка одлази за Минхен, рукопис се не појављује у Гласнику. Тако њеног имена нема у Скерлићевој Историји нове српске књижевности. У њој се Даница Марковић обележава збирком песама *Тренуци*, Јелена Димитријевић романом *Нове*, Милица

Ланковић са симпатијама о њеном писанију, а Исидора онако како сви знамо за Скерлићев превид. Анђелије Лазаревић нема ни у помену, јер све што је написала обзнањено је после Скерлићеве смрти. Да ли би је поменуо, да је довољно поживео, може се само нагађати. Неће је бити ни касније у Деретићевој Историји књижевности. Занимљиво, Жика Марковић у књизи *Знамените жене Србије*¹⁾ обрађује Анђелијин сликарски пут, уз податак да је њено име убележено у неколико сликарских енциклопедија. Издваја њену слику *Жена у ентеријеру*, на којој су два лика младих жена у жутој и црвеној хаљини, са ружичастом позадином, раскошно одевених, празник за очи. Сликарка ће то своје умеће пренети и у свој мали књижевни опус, градећи пејзажне слике, или описе ентеријера.

Но, вратимо се *Лутањима*. Један фрагмент, или *Лутања I*, објављен је 1920. у часопису „Мисао“. Написан је у првом лицу, аутобиографског је карактера и, како рече Павле Поповић, Лутања су њена лутања. Ауторкине сумње у сопствену вредност, у моћ стварања намећу изједајућу мисао: „Зар ће живот проћи не оставивши трага?“ Уз снатрења, пејзажне слике ноћи, месечине, жутих глава сунцокрета који завирују у собу, суштина њеног текста је у сетној мисли: „А у сокола крило сломљено“. Немогућност да се узлети.

У истом часопису (Мисао), четири године касније, прво лице замењено је трећим. Њена јунакиња добија име, Марија Јаковљевић, а текст је проширен. Марија похађа сликарску школу са групом. Сумњичава је и несигурна; савршена љубав постоји у њеној уобразиљи те отуда и непрепознавање понуђене (могуће) среће и

---

¹ Жика Марковић: *Знамените жене Србије*, Трстеник, Љубостиња, 1999.

неспособност да јој се преда. Несигурност постоји на личном и професионалном плану. Сања о Минхену и школовању у том граду сликара, о чарима минхенске Пинакотеке а није способна да донесе коначну одлуку.

У делу исповести постоји, при њеном боравку код рођака у селу, слика: „...Лутала је сама пољима гледајући лаку маглу над таласима детелине...“ Уз сјајну дескрипцију која се формира ауторкином богатом кичицом речи, два појма су доминантна: *лутала је*, и лака *магла*. Ти појмови јесу спољашња пејзажна манифестација и употпуњујућа експресија, али они суштински осликавају унутрашњу страну јунакињине личности, дубоко раздвојену, магловито нејасну, луталачки неочекувану. У односу на избор занимања, на веру у сопствене стваралачке моћи, у односу на избор мушкарца, те (можда) и љубави. Стога је очекивана мисао јунакиње, на крају, по пријему писма одбијеног колеге Бранка: „...да није, можда, и по други пут у животу, поред ње минуло нешто велико и лепо, изгубиле се, ишчезло, да се више никад не поврати?“ *Лутања II* није сасвим аутобиографска прича јер ауторка не дели све животне детаље са својом јунакињом. Али, *мотив* неостварености, колебања и сумњи дакако јесте прича Анђелије Лазаревић.

У невелики опус књижевног делања ауторкиног улазе и кратке приче и записи: *Посета* (пријатељи се сретну после дуго година и схвате да немају заједничке теме; брзина искрадања времена, те игра сенки као неухватљивост, тема су ове приче); *Анета* (трагика девојке коју лоше искуство не спасава страсти којој робује; слике таме, ноћи, мора; два антиподна лика: Пјеро, себичњак, и глуви Тома, одан Анети, али без одзива; ауторка назначавача: није довољно бити добар, потребно је волети по цену страдања; најчешће по цену страдања); *Цвет крај пута* (мотив погрешног

избора брачног партнера; замирање душе сироте Нине при слушању Шубертове песме о путнику који трага за срећом и не налази је); *Писмо из Сплита* (очараност Сплитом у коме ауторка проводи последње дане пре одласка у Београд на безуспешно лечење); *Михајло* (последње што је објавила, евоцирање света детињства).

То би било све да није најобимнијег дела Анђелије Лазаревић, које једни крсте као приповетку, други као роман, а Павле Поповић у први мах користи термин новела-роман, да би у даљем тексту говорио о приповеци.² Дело носи назив *Паланка у планини*. Топоним није одређен. Могло би се претпоставити да је у питању Прокупље, с обзиром на ауторкин боравак у том месту. Али, с обзиром на атмосферу, односе, начин понашања мештана, обележја личног, породичног и друштвеног живота, могло би бити било које место у српској забити, или некој другој. Радња је смештена у прве деценије двадесетог века а заплет остварен око главних ликова Владимира и Олге, њихове заљубљености, невоља на које наилазе и начина превазилажења истих. Но, љубав младића из великог града који долази у паланачку средину у којој су прота, апотекар и пуковник друштвена „елита“, и Олге, љупке, паметне и патријархално васпитане девојке, само су повод ауторки да ослика наоко разлике између паланке и велеграда. Она често користи хумор и иронију да што боље представи чаршијску радозналост, статичност, оговарачки менталитет. У паланци сви све знају (апотекарица, протиница, официрке... Жене увек све прве сазнају. Што су им животи празнији то је око кроз туђу кључаоницу крупније.) Уколико се особа по

---

² Павле Поповић: Предговор књизи *Паланка у планини*, СКЗ, Београд, 1926.

било чему издваја постаје предмет конфликта са средином (колико се одмакло од времена Анђелије Лазаревић у понашању, питање је). Но, употребила сам израз „наоко разлике“. Јер, бити у Београду не значи априори репрезентативно понашање. И Београд може бити велика паланка (нпр. односи у Владимировој породици, понашање мајке и сестре према девојци из паланке). За Владимира, ни Београд се није ослободио предрасуда те у поређењу са Паризом, који му је близак, и чију урбаност уочава, и Београд и Паланка провинцијални су у односу на свет.

Владимир је растрзан између дужности према породици и љубави према Олги. Покушава да се врати у Београд без Олге, али одвојен од ње осећа: „То није био умор од живота који је волео, то није била сусталост у раду – то је било само једно осећање празнине у души, која се није дала попунити...“ Иако стиснут између самољубиве сестре и посесивне мајке на једној, и љубави према Олги на другој страни, Владимир на крају кида патријархалне стеге и жени се Олгом.

Саша Хаџи Танчић који Анђелију Лазаревић даје као могућност читања у кључу „женског писма“ у своме тексту „Паланка у планини“³ упоређује расплет у поменутом делу са причом Лазе Лазаревића *Ветар*. Код Лазе Лазаревића младић Јанко повлачи се пред посесивном мајком док Владимир у *Паланци* одбија мајчин игнорантски став о девојци. Поређење јесте занимљиво. Слаб у доношењу одлука, склон аутоанализи, сигуран и зависан од ауторитативне мајке Јанко пропушта могућност женидбе са кћерком полуслепог Ђорђа. Мати му каже: „Иди, ако ћеш!“ Али он чита дугачију

---

³ Саша Хаџи Танчић: Паланка у планини Анђелије Л. Лазаревић, Летопис Матице српске, Нови Сад, 2008.

пресуду у њеним очима, и оно „ако ћеш“ истоветно је пресуди у њеним очима, а могло би се превести: али не са мојим благословом. И Јанко остаје уз мајку, притешњен патријархалном послушношћу. Кад Владимир саопштава да ће се оженити Олгом и одвести је у приморје на коју недељу, мати, као незаинтересовано, гушећи увређеност што није питана: „Да, боље је да је водиш, нека се опорави.“ Но, поставља се питање да ли је љубав заиста однела победу. Да ли ће се остварити спокој и хармонија? Млади се морају, кад тад, вратити у дом, уз оне које их још на венчању погледима сатиру. Пријатељ породице, апотекар, који присуствује венчању, прати погледе младе и и сестре Владимирове и закључује: „Није добро, не, није добро!“

Код Анђелије Лазаревић варљивост среће скоро да је ухватљива а ликови, посебно женски, не досежу ни близу среће. Питање непотпуности и недовољне остварености присутно је у *Лутањима*, њеним кратким причама и у *Паланци*. У њеном најобимнијем делу постоје ликови који плене. То су: пуковник Ђурић, пожртвовани отац, несебичан, опхрван смрћу млађе кћери Мирке, затим симпатични капетан Павловић, прота, апотекар.

Зорица Хаџић у свом раду „Анђелија Лазаревић заборављена књижевница и сликарка“ прави занимљиво поређење између прозе Анђелије Лазаревић (*Паланка у планини*) и Данице Марковић (*Дозив нечастивог*) и њиховог односа према паланци и паланачком менталитету. Обе наглашавају „убиствену монотонију у паланци“ (А.Л.) и „убиствено дејство паланке“ (Д.М.). Хаџићка закључује да је Анђелија имала много више разумевања за свет паланке јер је умела да утка хумор у своју прозу. Зорица Хаџић даје и податак који, верујем,

читатељство и не зна: Анђелија Лазаревић јунакиња је једне приче Данице Марковић. Духовиту згоду из живота Анђелијиног за време рата у Прокупљу Даница Марковић обрадила је у приповеци „Ратна епизода – година 1914“ (објављена у Политици децембра 1929).⁴

Иначе, Даница Марковић, осим што је била врсна песникиња, за Политику је написала у пет наставака и хронику о Топличкој буни, јер је у време тих погибија боравила у Прокупљу те се појављује и као непосредни учесник и сведок, објективни хроничар патње народа топличког и јабланичког краја.

Кад је Анђелији Лазаревић предложено да *Паланку* разради у роман она пише: „Колико би ми времена требало да напишем роман? Сигурно онолико колико више немам пред собом.“ Јер, знала је за своје болештине, које су се множиле, како каже, што наслеђене, што придодате кроз недуги живот (туберкулоза, рак, бубрези...). Умрла је у Београду (1926) у санаторијуму „Врачар“ а сахрањена на Новом гробљу у Београду у породичној гробници, поред оца.

Своје радове послала је на оцену Павлу Поповићу, који у облику писма, десет дана пред њену смрт казује своје мишљење.

Похвале:

- врло писмено, у добром књижевном стилу (чак и најмање значајна *Михајло*)
- добра психологија личности које говоре логично и природно
- добро оцртани женски карактери
- лепота пејзажа

---

⁴ Зорица Хацић: Анђелија Лазаревић заборављена књижевница и сликарка (поговор књизи *Говор ствари*, Службени гласник, 2011)

- изврсна сцена између оца и кћери пред полазак у Београд, у *Паланци*, крај VIII главе.

Примедбе:

- треба мало више мирноће а мање лиризма
- нема довољно локалне боје
- дијалог каткад сувише литераран.

Павле Поповић био је наклоњен њеном невеликом делу и њеном таленту који није стигао да се испољи у потпуности.

Анђелија Лазаревић не памти одласке на јутрење са оцем (ако их је било) јер је без њега рано остала, у петој години. Она никоме није била Ана Гутјар, није стигла, није јој било дато због болести наслеђених и ненаслеђених, нити је била у прилици да из истих разлога инатно пркоси као Анока, подлежући пре-васпитању најстаријег члана породице. Али, Анђелија Лазаревић јесте била кћи угледног лекара и најбољег приповедача српског реализма. Наследила је не само топли дом и отровну бољку, него и склоност ка уметности и терет славе свога сјајног оца изван чијег сунцобрана је желела изаћи. Страх да ће живот проћи не оставивши трага, иако је у сокола крило сломљено, није разложен. Траг постоји. Ако га желимо видети.

Гордана ВЛАХОВИЋ

ЈЕРЕТИЧКИ СТРЕЛАЦ

Тридесет година од смрти Бранка Ђопића (1984-2014)

Својим хумористичким рукописом Бранко Ђопић је испунио већину својих књига, без обзира биле намењене одраслима или младим читаоцима. Пишући овакву прозу или поезију у периоду од 1946. године па до краја живота, поред упоредног рада на осталим књижевним врстама (приповетка са ратном тематиком, роман, литература за децу), он је објављивао и сатиричну прозу. Већ у неким причама из збирки *Свети магарац* и *Људи с репом*, могло се запазити провејавање оштријих критичких тонова коју су наговештавали озбиљнију сатиру. Нови друштвено-економски и политички односи у нашим послератним приликама и опуштање човека у њему, пружали су материју да се *„о свему томе мало друкчије мисли и пише, па је то по Ђопићевом уверењу, био задатак писца као „инжењера човекове душе“*. Ново време и људи у њему веровали су у друкчију будућност и оцењивали прошлост на начин како то чине скоројевићи и новопечени политиканти. У тим поратним данима, еуфоричне занетости слободом и партизанштином, певало се да ће *„Америка и Енглеска бити земља пролетерска“*, да су *„попови лопови“*, а *Солунци јунаци*; и више: *хтело се „преко ноћи урбанизовати село, увести по руском систему совхоз и колхоз; испланирати живот до детаља, и у танчине, па прећи са речи на дело; завести непосредну демок-*

ратију, искоренити социјалне разлике, посејати земљу библиотекама и читаоцима Максима Горког и Лењина, учитељима и лекарима...” (М. Егерић). То време је уништавало религију и мит светосавља, заговарало је педагогију без батина и предлагало „малим пионирима да туже родитеље пионирским руководиоцима што их бију”, а снови о петолетки, као препороду свеколиког друштва и привреде, били су екстаза и парола комуниста и партизана, који су у свакодневном речнику највише понављали речи „народни непријатељи”, „реакционари” и „окупаторске слуге”.

Књижевник, како је Ћопић у то време мислио и писао, „мора да гледа дубље од обичног добронамерног агитатора”, па ће тада имати прилике да види како „крз нашу стварност, поред смјелих и племенитих револуционара, иду још увијек абдулахимидовски лажисахани, црножуте фелџабе, префарбани срески начелници, стојадиновићевске шићарције и спретни лакташи”. Видео је Ћопић и осетио да у нашим послератним приликама човек тежи да мења угао гледања и кретања, да се господи и бирократизује да извитоперује некадашње замисли прокламоване кроз дим и пепео рата, и да се пароле једнакости и равноправности, о укидању беде и људског незадовољства, претварају у нескромности и разбацивања, у дипломатске магацине затвореног типа, доделу „Унриних и Керових” пакета привилегованима, у крчму станова, ствари, покућства и имања „шестоличким и крајишким првоборцима”, у давању пензија уз два потписа и онима који су партизанима два-три пута давали воде и хлеба, а уз то и опрали лични веш негде на реци или у потоку.

Осетио је и видео Ћопић да свест о колективним циљевима заједнице прелази постепено у

свест о личном интересу, о самољубљу, скоројевићству, таштини и бризи о себи, прихваћеној преко партизанске паролe „снађи се друже”! И, „уместо топлих, неполиитираних, изворних односа, симболизованих песмом „Уз друга је друг”, као пратилац нових односа јавио се бирократски себичлук, декламаторство о радништву као оличењу борбености, таштина и сурењивост, преушавање онога што је било изворно у небитно и сурогатско...”

И, даље, тај исти Ђопић, патриота и добродушна поштењачина, осетио је како, „строги, пуритански, партизански морал војевања, у условима мирних околности, почиње да нагриза ново зло; растварање у нипцима власти и хијерархије какву отвара дуга веза са том врстом живота” (М. Егерић). Схвативши све то, Ђопић је улогу писца као друштвеног бића почео лагано да окреће на пут сатире, уз сазнање да је преваспитање људи најтежи посао, тј. да је било „лакше, у то вријеме, саградити и Јабланицу и аутопут, него сељака с Врандука увјерити да је равноправан с министром или да је његова жена, замотана у ферецу, данас равноправна са њим”. Друкчије речено, песник „огњеног рађања домовине” узео је за право да сатиром указује и исправља мане у друштву, и то спонтано и искрено, јер љутило га је партијско резованање „откуда право писцима да пишу сатиричне приче”, па је у том смислу дрско и уверљиво записао: „Ми смо данас слободни писци у слободној земљи и слободно можемо под бич сатире ставивши свакога који је то, по нашем уверењу, заслужио...” Тај смели и одважни Ђопићев однос према тадашњој „литерарној слободи” означио је жустри почетак његове сатиричне офанзиве.

Као исконски патриота и даровит хумориста, Ђопић је у сатиру уносио пригодну критику животних појава које је и карактер његове сатире одвећ препознатљив треба отклонити на најбезбедији начин, стога се не ослањајући на сатиричну литературу светских класика, (Аристофан, Јувенал, Свифт, Волтер, Паскал, Еразмо Ротердамски, Кафка) он је сатиричне текстове писао по „неким мањим угледањима” на наше писце (Змај, Јакшић, Стерија, Домановић, Нушић), мада је основна мана у сатиричком тексту била његова, аутентична. У Ђопићевим сатирама провејава гесло да свет треба изменити, да људе ваља поправити, да грешке морамо избрисати, да је љубав мост живота и постојања, а да мржња и зло рађају несреће и пакости. По природи чист и доброномеран, Ђопић је у своју сатиру желео да унесе градилачке а не рушилачке тонове. Он није, како је и сам говорио, по природи сатиричар, већ више хумориста, па је то хтео да искористи у блажим шибанјима друштвених појава и људских мана. Прекорети, жацнути, онога који је крив, ујести га, али да не прокрвари - то је било право и основно начело његове списатељско-сатиричне мисије. И такав је Ђопић био и остао. Достојанствен. Одважан. Смео. И увек доследан првој и наумљеној идеји.

Прве сатиричне приче Бранко Ђопић је објавио још 1949. године, иако су антологијски примери овакве прозе почеле да се уочавају 1950. и 1951. године. Најпре у „Књижевним новинама”, па у „Борби”, затим је већину текстова публиковао у „Политици”, „Ветрењачи”, „Језу” итд. биле су то љуте сатире тога времена као што су: „Јеретичка прича”, „Фараон”, „Избор друга Сократа”, „Одумирање ногу”, „Југославија без Југославена”, „Потрага за простим грађанином”,

„Одумирање срца” и друге. У свима њима тадашњи читалац је осећао нешто ново у просторима наше књижевности, а Ђопић је све више схватан као „слободни стрелац” мисли и речи.

Појава „*Јеретичке приче*” („Књижевне новине”, 22. августа 1950) гласно је најављивала „моралног историка” тадашњег друштва. Ђопић је у њој изнео слику једног „малог друштва угледних људи” које користи друштвени положај па се башкари „у вили на мору” надомак „синдикалног одмаралишта” где летују „обични људи”, радници и грађани. Личност ове Ђопићеве сатире су: „министар Штеф - Стево Навала, нека „крупна зверка” из крупне установе, још једна „звијерка” за коју се не зна чиме се бави, неколико баба и стараца и, најзад, један начелник персоналног одељења, који строго и сумњичаво посматра чепресе, море, чамце и облачак што се надвија над ваздушни простор виле...”

Стављајући под „нож сатире” људе из „вишег слоја”, оне који се однарођују, заборављајући на револуционарну девизу *једнакости, поверења и блискости*”, писац је први после рата започео причу о друштву које има „*класе*” баш онако како су то у сатирама и комедијама чинили Б. Нушић и Р. Домановић. Сличну тему он је развио и у сатири „*Избор друга Сократа*”, у којој се ловци деле на „*ловце другове*” и „*ловце државне функционере, познате по својим одличним пушкама и осталом прибору, набављеном у иностранству*”. Међу тим и таквим ловцима сакупљеним на тобожњој годишњој скупштини, бира се „*председник*”, али то није „*ловац-функционер*”, већ „*угледна личност*” „*друг Сократ*”, у ствари, обични „*ловачки пас кога писац симболизује у ироничног представника „ловачке власти*”. Да би ова сатира добила што јачи и драстичнији тон

сатиричне инвективе, Ђопић велику салу у којој се одржава „*годишња скупштина*” украшава помпезним паролама, као што су: „*Живео наш социјалистички лов*”, „*Такмичимо се у лову за бољи и срећнији живот*” и „*Колико рогова имаш, толико вредиш*”.

У Ђопићевој сатири тога времена, иако новини и реткој слободи, доминира разноврсна тематика, која указује какво је наше „*ново друштво*” и шта се „*све у њему може видети*”. Сатира „*Фараон*” упире прст, на пример, на класно снабдевање намирница, увозу ствари из иностранства, о подели људи и после смрти на оне који добијају „*боље и лошије парцеле на гробљу*”; у ствари „*Одумирање ногу*” реч је о коришћењу друштвених аутомобила, а у причи „*Одумирање срца*” изнето је „*хладно и административно*” одумирање осећања у личностима на власти, у овом случају „*другарице Секе*”, некадашње партизанке и болничарке, а у мирнодопским временима високог функционера са уваженим понашањем.

Бритке сатиричне обресе Ђопић је чинио и у сатирама које су имале социјални, економски, етнички, национални и партијски призив. У сатирама „*Потрага за простим грађанином*”, „*Вечера за секретара*”, „*Југославија без Југословена*” и „*Разговори стари*”, најлазимо на бич прекора и убод оштрог сатиричног скалпела. У првој причи иронично је описана раскошна вечера на којој се о државном трошку једе и пије до бесвести, јер *све што је муфте, на било и сирће, слатко је*; у другој је иронична мапа националне државе изврнута руглу једнакости и поштења; у трећој, дечак Коле, размажени син угледног функционера, некадашњег железничког радника, постаје „*господичић*” и паролом „*снађи се*” сања о школовању у иностранству, које ће му отац обезбедити, јер је „*савремени*

комуниста”, а сина треба да ишколује „до инжењера, и то у иностранству”.

Иако је после првих сатиричних прича доживео оштре критике, Ђопић се ни каснијих година није одрекао сатиричарских авантура. То потврђује његова најљућа сатирична прича „Заточеник” из збирке *Башта сљезове боје* (1970), у којој је пластично описан „тврди затворени, трагични лик бившег митраљесца Стевана Ботића, чија је метафора живота можда најгорча реч коју је наша савремена литература изговорила свом времену у лице” (Б. Михаиловић). Главни јунак ове приче је некадашњи борац и митраљезац, чији су подвизи у рату били надалеко чувени. Али, прохујала и измењена времена донела су у његов живот апатију, незадовољство и сумор: Стеван је постао одрод и „опозиционар своје државе”. У таквој држави њему се не допадају ни власт, ни људи, ни прославе великих битака: на сам дан јубилеја партизанске јединице он се усамљује и не иде на заједнички помен палим друговима, где стижу сви преживели борци, „функционери и уважени политичари” у црним „мерцедесима”. Стеван пали свећу задушницу уз сузу, сам, кад он хоће, коље брава да почасте „своје госте”, који му „сврате у двориште”, а на врат једног овна ставља партизанску споменицу. Свом другу из рата, „новопеченом господину са лимузином добацује да то није прави ован са споменицом”. Ојађеном борцу, скрханом у души, развијених идеала, Ђопић проналази пут у иностранству, где ће наћи мир и живети као прави човек.

Ђопићев смисао „да јетко засече у живу рану друштвеног организма” донео му је „многе непријатности јавне и политичке анатеме” (П. Палавестра), иако

његова сатира гледана друштвено и литерарно спада „у највеће домете овога жанра у нашој послератној књижевности” (Ј. Деретић). У то време, после „Јеретичке приче”, „Фараона” и „Избора друга Сократа”, наш писац доживљује нападе највиших политичких моћника: од чланака у „Борби” под насловом „Јунаштво Бранка Ћопића” (28. и 29. X 1950), преко текстова у „Књижевним новинама”, „Политици” и другим листовима. Аутори таквих написа су М. Пијаде, М. Ђилас, Д. Поповић, В. Глигорић, С. Куленовић и други. Основне замерке сатиричном Ћопићу су „у његовој смелости да се дрзне” на друштво коме и сам припада. Ћопићу је замерено да је „превише узео слободе у критици нашег послератног друштва”, да га је „јавност размазила и подржала”, тј. да „је пустила да се на миру до миле воље јуначи”, па он „спроводи своју линију, свој ситнобуржоаски и анархични став, у суштини реакционаран и непријатељски према данашњици”. Душан Поповић је љуто реаговао на тобоже „Ћопићев ирационалан однос према стварности”, јер он „приказује некакву измишљену стварност која не постоји”. Велибор Глигорић му замера „претерану смелост”; док, Скендер Куленовић, дипломатски, али иронично, цео „Ћопићев случај” око сатире оставља на разматрање „како писцу тако и читаоцима”.

Бурни одјек сатиричне прозе Бранка Ћопића тих, педесетих година, био је предмет реаговања и Јосипа Броза, који је на Конгресу АФЖ-а у Загребу 1950. године гласно и јасно изговорио следеће речи „Он је узео читаво друштво и приказао га, одозго до доље као негативно, што значи да га треба слитити. Такву сатиру ми нећемо дозволити и оставити је без одговора. Не треба се бојати да ћемо га хапсити због тога што је покушао. Не, њему треба

јасно одговорити и казати једанпут за увијек да непријатељске сатире, које иду за тим да разбију наше јединство, не могу да се трпе код нас... Његова је ствар (Ђопићева) да увиди своје грешке и да крене путем којим иду наши социјалистички књижевници..."

Овакви и слични напади на Ђопићевски сатирички дух у послератном времену, нису остали без личних одјека на приватни и књижевни живот писца. У то време, причао је и писао Ђопић: *„био сам бела врана, сви су ме обилазили, сви шамарали; нисам могао да објављујем своје књиге, нисам био позиван на књижевне сусрете и друге књижевне манифестације. А што се тиче мог личног мира - њега није било. Стално неке комисије, саслушања, испитивања, упозорења; непрестано писање у новинама да сам „државни непријатељ и опозиција власти” Међутим, од свега тога није било ништа. „Куњао сам у својој малој соби и писао. Рукописи су се слагали и ређали у фиоку писаћег стола, да би једнога дана били објављени. Без плате, са парама моје супруге-лекара, живео сам скромно али сам веровао да ће све проћи..."* (Из усмених разговора са аутором овог текста).

Ипак, иако храбар, Ђопић је одболовао свој сатирични инат. Маркиран као „одрод друштва”, касније избачен из Партије, уплашен претњама и упозорењима „са врха”, тонуо је у сивило апатије и тек понеке сусрете са оданим пријатељима и рођацима. Појављивала се све већа потреба да узима алкохол и да у магновењу заборави „грешке које је починио”. То су била стања летаргичног незнања, време малаксања духа и душе, да би касније, оставила траг на душевни живот писца и приморала га, иако вредног и плодног да потражи помоћ лекара, да се лечи.

Слободни стрелац „*јеретик сатиричне приче*” у српској литератури после рата, Бранко Ћопић је отворио пут многим писцима „*слободног пера*”. Били су то: Е. Кош, В. Поповић, М. Станковић, а касније В. Булатовић-ВИБ и други. Но, Ћопић остаје као родоначелник једне епске форме која се може огласити као „*огледало у коме гледаоци откривају лице целог света, али не и своје лице*” (Свифт). Његова сатира је била и остала поштена и добронамерна, а за време у коме се појавила управо право и „*почетничко*” за појаве у једном друштву које је почело да „*кисне на сирће*”, да би доживело своју катаклизму. Заустављен непријатељски и неоправдано као сатирик у тоталитарном систему који је тонуо у једноумље, без критика и објективности, Ћопић се ипак није дао „*срушити до краја*”. И уместо да настави да пише сатиру, он је, после „*политичких удара*”, наставио са комедијом: „*Одумирање међеда*”, једно је од таквих дела. У њему је, ипак, усмерио сатиричну жаоку у тезу „*како би било да увозимо народ из иностранства*”. Смели „*јеретик*” као да се није могао предати онима који су желели да атаком на његову памет и таленат сруше све што је била и остала чиста племенитост и доброта. Он је и у гроб отишао што у своје време није био схваћен и подржан. На његову голубију природу прекори и казне нису деловали као „*трава заборав*”.

Воја МАРЈАНОВИЋ

ШЕЗДЕСЕТЕ ГОДИНЕ

Оличавати своје време значи мерити се према карактеристичним појавама у оквирима осведочених тежњи, допринети њиховом продубљавању и даљем развоју. Ако су шездесете године период преображаја доминантне апстракције у бројне видове, а опет за фигуративно усмерење тренутак наговештаја пост-модерне, онда су крушевачки уметници разноврсношћу прилаза обухватили све актуелне тенденције.

Прошло је пола века од тада, то је већ историја. Много се радило, не да су сви били вреднији него се није претпостављало да ће други облици, осим атељејских, стећи данашњи углед. Ексклузивност концептуализма могла се срести на страницама ретких часописа. Устаљено експериментисање у медију, бојом и формом, резултовало је субјективним разликама. Из обима захватања проистицао је квантитет, са квалитетним одредницама, што се може сматрати богатим фондом за будуће истраживање. Текстови у каталозима тадашњих изложби нису ишли даље од поетске добронамерне препоруке, као да су анализу остављали будућем времену. Сада је прилика да се то надокнади. Наравно, колико је незахвално толико и предност, због непристрасне позиције, укључујући сва искуства стечена у међувремену. Испада да је улога неких генерација предодређена, околности су биле такве да се прожимају лични и општи интереси. Стварање је пратила свест о значају доприноса.

Са телевизијом у зачетку, интересовање за уметност могли су да задовоље класични облици, књига, изложба, концерт. Дела су скретала пажњу и стицала популарност, превладавао је утисак на основу осећаја и познавања. Веза са књижевницима, осим уважавања и дружења, одржавала се конкретном подршком путем са једне стране пригодног текста а с друге ликовним решењем илустрација или насловне стране књиге. Више пута књижевници су били у улози промотера док су се сликари реванширали као дизајнери. Свесни својих мисија трудили су се да их што више оправдају.

Овај период је значајан у развоју светске уметности са настанком поп-арта, ташизма, акционог сликарства, енформела, минимал арта, хиперрелизма, и још много тога. Дух обнове или културног просперитета прати и крушевачку ситуацију. Установљени су Музеј и Галерија. Уметници који су управо завршили студије враћају се у завичај или то чине симболично делом учешћем на традиционалним Октобарским изложбама. Врхунац амбициозности оличавају самосталне изложбе у Галерији. Евентуални антологијски избор дела за неопходну завичајну збирку мора се усмерити на то време.

Ако се препустимо процени вођеној утиском, на хронолошкој основи не узимајући у обзир поетске самосвојности, запазићемо одређени број аутора који су чинили основу вишегодишње изложбене активности. Ради се о личностима, више или мање перманентно присутним, у оквирима ликовних дешавања. По природи ствари остаје интересовање за све који су остварили везу са градом а поготово којима је он место рођења.

Потврђивао се општи ентузијазам а и неке околности су ишле на руку. Завичајни амбијент, инспиративни остаци прошлости, Лазарев град, Стара чаршија, постају основни сликарски мотив Гаје Ерића и његових колега. Касније, при формирању личних поетика, под утицајем смењиваних трендова, настају разноврсна стилска опредељења али препознајемо нешто овдашње. Биће повремено примера радова које треба управо тако схватити, као што су скулптуре: *Крушевљанка* Димитрија Симића и *Споменик прослави Првог маја* Миливоја Мићића. Шире гледано, са одразом аутентичног сензибилитета, стоји маркантан циклус слика на тему *Брезе* Југослава Радојичића. По истом основу једна *панорама Крушевца* Милене Милентијевић заслужује једнаку пажњу. Рад уметника, уопште гледано, одређују многи утицаји са разних страна али то не смета да задрже особине из које потичу.

Познато је да постојеће вредности одређују идентитет града, он их чува и развија. Завичај нам осигурава трајну везу која се одржава зависно од заинтересованости појединаца и средине што значи да однос условљава заједничка свест. Октобарске изложбе су остваривале контакт. Угледни ликовни салон на најбољи начин је репрезентовао стање, могућност и домет у личним поетикама. Каталогска документација је данас показатељ развојног ритма односно еволутивности са вредносног аспекта. Ове изложбе су биле огледало савременог ликовног стварања у току. Одазивање је значило допринос. Галерија је реализовала свој програм. Примедба се може ставити на откуп дела који можда није био сразмеран учешћу. Нешто што је већ уживало подршку није изгубило

на актуелности, само се преселило у историју. Сада је то наслеђе, као такво мора бити више доступно.

Новији период наше културне историје имао је подстицаја и успеха зато што се све одвијало везано за настанак и развој институција. Период после школовања неизvestан је као право увођење у професију. Не ради се о сумирању наученог него почињања из почетка. Ако се претходно састојало у савладавању знања, сада је прилика за разраду личних искустава. Стилско диференцирање, подрекивано искреним амбицијама, може се схватити и као занемаривање претходног да би заживело оно што називамо ауторском поетиком.

Уметницима су важни услови у којима ће стварати почев од конкретно просторних атељејских, до односа средине која то прати на свој начин. У подножје Багдале, згради са двориштем је промењена сврха да би била претворена у резиденцију са атељеима. Простор за рад су добили Димитрије Симић, Радуле Анђелковић, Миливоје Мићић, Југослав Радојичић, Александар Микић Моравски и Радољуб Спасојевић. Са полетом младалачке амбициозности, у одговарајућим условима, потврђујући стилске индивидуалности остваривали су радни континуитет. Реч је о стваралачком периоду када се по завршеном школовању трага за новим сазнањима. Ту је настало све по чему их данас знамо.

Често се могло овде доћи, погледати започети рад, попричати. Ипак, најотворенији је био Симићев атеље. Осећало се то по атмосфери. Поред скулптуре посебну пажњу су привлачили, на зидовима афиши са његовим афоризмима калиграфски исписани, намењени свима. Ради се о облику комуни-

кацирања, ако посетилац изнесе утисак то ће бити респектовано.

Ништа није могло нарушити колегијалност и дружење. Посвећени поззиву, ангажовани колико се очекивало у оно време, достигли су славу и углед а приватно чували за уметнике карактеристичну нијансу боемског.

Добро расположење највише је уносио Моравски. Увек пун оптимизма и када је то прилика од њега се могло чути много тога, од лепог запажања до актуелног вица.

Једно сећање остаје показатељ међусобних односа и истовремено особина по којима их памтимо. Симић је био на неком краћем путу. Обрадовало га када је том приликом пронашао квалитетна вајарска глета. Радост жели да подели са свима. Сакупили су се у његовом атељеу, добро расположени, он им свима уручује поклоне. Радуле, иако се не бави скулптуром, узима и захваљује. Југа, коме баш одговара јер тада је увелико радио скулптуре у дрвету, нећка се:

- Што ми то дајеш? Теби то највише треба!

Мита изнервиран побаца све у угао просторије.

- Добро узећу, немој да се љутиш!

У обележје епохе карактеристична је одређена генерација а у оквиру ње неки одлазе, мењају средину, а неки долазе. За поједине идеје како да се створе услови и време. Замислимо колика је то приврженост професији и какву амбицију има Влада Ристић када долази из Београда и остаје у Крушевцу да на терену истражује и уобличије своју каријеру историчара уметности. Средњовековна област му је била примарна. Ускоро настаје његова монографија

цркве Лазарице и наставља проучавања на тему Моравске школе. У времену управо основаног Музеја од једног стручњака такве врсте, по логици ствари очекује се шире интересовање и допринос. Њему одговара, има времена за све, колико може прати и савремену ликовну ситуацију у граду. Врхунац тога биће идеја о оснивању Завичајне збирке. Практично је спроводи стварајући сталну поставку од дела Милана Миловановића и Драгослава Васиљевића Фиге. Изложивши је у Кући Симића ужива подршку и захвалност културне јавности. Ристићева иницијатива проистекла из увида, а на основу стручности и добронамерности, била је подразумевајући допринос установе у чије име је радио. Интересовањем за блиску традицију подржава оно што се очигледно дешавало на фону ентузијазма генерације којој је припадао.

Поред јединственог историјског наслеђа у Крушевцу су данас бројне културне установе на основу чијег деловања су резултати који подстичу и шире интересовање. Музеј са својим колекцијама се високо позиционира у односу на градове исте величине у нашој земљи. Укус публике се изграђивао, што је захтевало време и прилику за потврђивање. Наши ликовни уметници запажени су у средини којој су посветили свој рад. Остало је мноштво појединачних приказа изложби. Појавиле су се прве монографије које задовољавају очекивани помак у теоријској сфери. Чињеница је да се ради о бројним ствараоцима и различитим доприносима, једноставније речено - разноврсности и богатству културне продукције - сада већ оставштине, што заслужује своју систематизацију. Традиционалне Октобарске изложбе, ревијалног карактера, у многome су компензовале оно о чему

је било рано размишљати. Очекиване су са нестрпљењем и доживљаване као живи показатељ актуелног стања и домета.

Интензитет и континуитет, као ретко својство једног периода, чине шездесете године нуклеусом за одржавање везе са прошлим и будућим током. Резиме о том времену би се могао свести на констатовање истинске потребе за културом и институционално организовање услова за њено остварење. С разлогом истичемо допринос стваралаца који су били у прилици да одговоре на захтеве. Та генерација, иако по много чему носи обележје самосвојне, мора се схватити као настављање већ формиране традиције. Крушевачки културни простор, у ликовној сфери, одређивале су установе Музеј и Галерија са приступом који подразумева чисто вредносне критеријуме.

Стилски разноврсно, са одразом промена које доносе шездесете године, одвија се стваралаштво у условима који му омогућују доказивање путем изложби. Кроз настало дело манифестовале су се особине времена. Посвећеност у раду, амбициозност, подупрете добрим школовањем, данас се могу схватити као поруке проистекле из аутентичне ситуације на основу искреног убеђења. Достижањем нечега, оно што дефинишемо ауторским доприносом, пропраћено је разумевањем и подршком средине. Пред истраживачима је богат материјал документован и обрађен колико су услови дозвољавали, предстоји коначно дефинисање.

Зоран КАЧАРЕВИЋ

ПИСЦИ И ДИПЛОМАТИЈА

Поводом књиге „Жудња за фракком” Радована Поповића у едицији добитника награде „Николај Тимченко” истоимене Задужбине у Лесковцу и „Алтере” из Београда, 2011.

Као друга књига у едицији добитника награде „Николај Тимченко”, коју је установила истоимена Задужбина у пишчевом родном Лесковцу, појавило се знатно проширено и измењено издање, које је саставио први лауреат, књижевни монограф Радован Поповић. Дипломатија је на тај начин постала саставним делом српске књижевности, а не само политике и друштвеног живота. Писци који стварају свакако најзначајнију лектуру, формирају читалачку публику, негују и унапређују њен укус, деловали су и делују као нека врста креатора политике, и то је чињеница о којој треба пре говорити са задовољством него на тако нешто гледати уздржано и подозриво. Поготово ако се има у виду да многи наши књижевници по писмености и образовању, и по начину утицаја и приказивања догађаја, могу потпуно да се мере са професионалним дипломатама, а да су код неких упоређења пре у корист него на штету књижевника. Наша држава и нема много књижевника, уметника и уопште људе од културног дигнитета на местима у дипломатији, а

ако их и има, одабрани су по разним „кључевима”, а не по вредности својих стваралачких личности и остварење.

Међутим, ми немамо ни публицисте и истраживаче који ће са оваквом вештином давати портрете наших књижевника дипломата као што то чини у овој књизи Радован Поповић. Граница између доброг портрета књижевника и књижевника дипломате готово да је овде ишчезла. Такав увид могао је да пружи новинар и публициста посебитог реда који је врсно упознат са личностима и делом портретисаних литерата.

Ову књигу најпре као идеју треба поздравити. Потом избор заступљених личности писаца који могу најдубље да репрезентују професију, позив и мисију дипломате.

Како је то Радован Поповић учинио? То је захтевало листање многих комплета српских новина и публикација, многих протокола и грађе, најразличитијих докумената, што се завршавало увидом у биографије и библиографије одабраних личности, дакако неминовно када се раде овакви послови.

Радован Поповић одлучио се за осморицу, рачунајући са нужним свођењем на најнеопходнији број, вративши се, како се то обично каже, у прошлост пре, између и после Другог светског рата. То су књижевници Милан Ракић, Јован Дучић, Бранко Лазаревић, Иво Андрић, Растко Петровић, Станислав Винавер, Милош Црњански и Марко Ристић. Последњи по редоследу Марко Ристић, једини је заступљени дипломата у ослобођеној новој Југославији од 1944. године.

У тренутку постављања били су у пуној стваралачкој снази, а њихово дело далеко од тога да

буде коначно. Поготово што је и Радован Поповић тачно проценио да су њихови довршени опуси довољно репрезентативним а дипломатска делатност представљала прави терен за њих као писце. Сви заступљени писци у овом избору имају и данас место које им припада у књижевној историји, али су им различити домети у литератури и дипломатији. Но Радован Поповић се с правом зауставио на одабранима дас би имао више простора да их боље представи као дипломате, чије је књижевно дело сачувано за савременог читаоца.

Кључни критеријум био је очито да се у књизи представе по томе у којој су мери карактеристични за нашу дипломатију. Поповић то очигледно има у виду њихове статусе и доприносе. Упркос дубоком поштовању које човек осећа према свакоме од њих и упркос пуној професионалној спремности монографа Поповића према личностима чији су портрети унети у ову књигу, морамо да признамо да је оцена вредности наше дипломатије у време њихове додатне улоге више него изненађујућа. Ка афирмисани писци, наиме, потуцали су се по посланствима, од писара до отправника послова, посланика и изванредних посланика, конзула и вице конзула, али не и до амбасадора или министра иностраних послова, најчешће остајући у „предворју дипломатије”, далеко од домовине (Јован Дучић, Растко Петровић) или се враћају (Иво Андрић).

Када читалац прати Поповићеву књигу он долази до закључка да су наши књижевници живели у дипломатији лично, човечно и службено. Судећи по томе, изгледа да се краљ Милан својевремено с право питао није ли дипломатија „одучавање од политике”?

Како се може замислити слика наших дипломата, и у име чега су службовали. Најбоље се види на примеру Иве Андрића и Марка Ристића. Тешко је данас објаснити као је писац комуниста грађанског порекла деловао после Другог светског рата у Титово име, а како се сналазио Иво Андрић пред Хитлером, стечене визе за вечност доцнијом Нобеловом наградом за књижевност. Андрић може да репрезентује писце у дипломатији до Другог светског рата, као што у Ристићевом случају недоумице временом постају све веће пошто је он један од оних који су полагали рачун пред Маршалом.

Подсетимо се на то да се још у „Алији Ђерзелезу”, првој Андићевој приповеци, јављају странци, дипломате; па у „Мосту на Жепи” градитељи, Италијани. Занимало га је шта бива са људима кад се нађу на туђем тлу.

Подсетимо и на то да је четранаест година носио идеју о *Травничкој хроници* и прикупљао грађу за њу. У Бечу је нашао дипломатске извештаје Фон Митерера. Роман је најпре имао наслов *Консулска времена*. Касније је, како сам вели на једном другом месту, дао скромније име „хроника”. Немачки фирер Адолф Хитлер је новог посланика Иву Андрића примио приликом предаје акредитивних писама, када је у протоколарном говору изразио најлепше жеље за личну срећу Његове Екселенције „која са толико успеха и достојанства стоји на челу Великог Рајха, као и за добро и напредак немачког народа.” Тако је, између осталог, говорио наш највећи писац, читавим својим бићем и делом окренут према турбулентној прошлости на ветрометним просторима Балкана и Европе, па и света.

На земунском аеродрому, пред одлазак на нову дужност, заправо на прво запослење када је имао тачно 43 године, Марко Ристић обратио се Јосипу Брозу речима: „Непотребно је да кажем колико се поносим изванредном чашћу што ћу у инотранству представљати нову Југославију.” Бираним речима, које осветљавају то време, Марко Ристић ће се такође обратити Титу: „Молим Вас, друже Маршале, да ми пошаљете потребне инструкције, и да верујете у безгранично поштовање и љубав коју имам за Вас и за другове који су Ваши најбољи сарадници...” Амбасада у Француској, у време Ристићевог службовања и служења новом поретку, била је стециште надреалиста, и не само њих - сви они који су били задорени социјализмом и комунизмом ту су се окупљали. Али је у амбасаду довео - као саветника за штампу и културу - француског ђака др Сретена Марића, док је Растка Петровића отписао као реакционара и отпадника нове Југославије.

У облику у коме представља писце дипломате, Поповићева књига подразумева различите наступе и стајалишта, различите временске просторе и различите резонанце, али сви скупа пружају да осетимо дух некадашњих времена, односе између две земље (коју представљају и у којој бораве) међу којима по правилу влада обострано неповерење. Налазимо грађу и списе крутог дипломатског стила и језика у којима резон преовлађује над осећањем, поука над болом, политичка прагматичност над благостима и постљивости срца. У праву је, ипак, Јован Дучић кад гордо и понето упућује на врлину и достојан пут писаца у дипломатију речима да „песник је једини у стању да потпуно представља,

јер он једини носи сунце своје „земље на длану... Бог и песник”.

Отуда је у њиховој родној и личној судбини да имају свој кабинет, али и љубав - књижевност. Отуда се такође њихове дипломатске каријере у жару славе и неверице, у неком несразмерном знаку вештине могућег и стрепње, пребродивши их и одолевиши им потчињавајући им се, да би до краја живота наставили као писци од каријере.

Друга књига колекције „Николај Тимченко” служи нарочито на част истоименој задужбини и издавачкој кући „Алтера”. У том смислу књига *Жудња за фраком* Радована Поповића представља пример како треба радити послове ове врсте.

Саша ХАЏИ ТАНЧИЋ

КЊИГА О НЕБЛАГОДАРНИМ ГОДИНАМА

**Драгорад Драгићевић, Кромпиров цвет,
Euro-giunti, Београд, 2012**

Адолесцентско-тинејџерско доба, време сложене међуигре биолошких, психолошких и друштвених чинилаца, али и повишене емоционалности и интензивне имагинације, означено је као естетско. Узраст карактерише тражење властитог идентитета и поимање живота на сложенији начин. На прагу мужевности и интересовања за дубље упознавање света, младима, осим виртуелне, дематеријализоване реалности, импонују уметничке слике које буде етичку свест и држе у стању критичности и освешћености.

Роман Драгорад Драгићевић *Кромпиров цвет* је творевина у чијем саставу егзистирају садржаји који припадају „високој” књижевности, и која је, може се рећи, дечја ако је читалац прихвати као дечју, и обратно.

Адолесцентским годинама пожељни су неглорификована младост и свет изван реалности. Слобода као начело животне егзистенције, поштовање људске личности, развијање одважности, пожртвованости и храбрости, јесу полазишта која усмеравају њихову пажњу. У исто време, у ауторов поглед улази бескрајно разгрананавање света и живота, све што сија на небу и што је на земљи, што звучи и мирише. Непотребно је и немогуће сагледати до краја тематско шаренило које „озбиљује” језичку уметност за младе и одрасле читаоце.

Недозрели читаоци нису поштеђени дрских и „врућих” мотива: дечја еротика, тинејџерска трудноћа, абортус, сексуалне перверзије, одвратне бурделске слике и призори у својој безобзирној повезаности и чулној похоти. Љубав као израз лепоте у обиљу живота, посве права љубавна треперења и разочарења, једно истинско осећање које загрева образе, али као сакривена тајна, фигурирају у Драгићевићевом роману као подесни садржаји ухваћени речима. Језиком узајамне привлачности и еротски интонирано приповеда се о стасалом дечаку, о његовим удварањима и љубавима.

Непритиснут стегом патријархалног морала, растерећен песничких табуа, романсијер узима за тему чулну љубав, буђење дечакове мушкости, теме од којих су се раније писци саблажњавали и бежали главом без обзира. Централни мотив *Кромпировог цвета* је љубав у смислу емотивног осећања заснованог на узајамној привлачности и додиру супротног пола.

Сигуран у себе и свој песнички свет, Драгићевић је спонтаним нагоном проговорио о буђењу душе младога бића и драми унутрашњег превирања младалачке грознице.

Урањајући у деликатне међусобне односе младих и унутарњи преврат, аутор *Кромпировог цвета* се обраћа читаоцу другарски, саговорнички, маниром фамилијарног израза.

Независно од степена зрелости читалаца, роман погодује као дело које пружа неке, у извесном смислу, забрањиване и прећуткиване теме. У болно-хуморним згодама и незгодама јунака *Кромпировог цвета* Владимира Рашевића млади читаоци су, извесно, нашли необично привлачну тему.

Узбудљиве странице о младости и љубавним патњама, буђење осећања, љубав што пуца, цвета и буја, мотив, у формалном погледу ни од кога украден, захтевали су од аутора дух жаргона младих и исповедан тон.

Атмосфера блискости постигнута је нетраженим и неисфорсираним реченицама. Радознало завирујући у притајени либидо и забрањену зону интимитета, романсијер „великог детињства”, по Андрићевим речима „мучних и неблагодарних година, првих младеначких болова и несналажења”, није прекорачио у сферу порнографије. Сачувана је потребна уметничка мера, песнички чин није доведен у питање.

Драгорад Драгићевић приповеда ширином и дубином свога духа и снагом стваралачког ероса. Приповедање по налогу најдубље унутрашњости, приближавање специфичним читалачким осетљивостима и психичким особеностима једног узрасног разреда брише границе између писца и читаоца.

Са слухом за постмодернистичке покрете и уклањања табуа, естетским квалитетима и лепотом страдања, отвореношћу и демокритичношћу, аутор *Кромпировог цвета* је допринео афирмацији љубавног песништва за младе, као срећно одабраног изражајнопоетског медија.

Тихомир ПЕТРОВИЋ

ЧОВЕК, НЕИМАР ДОБРА И ЗЛА

**Радомир Андрић, „У палати правде, само прамен”,
Просвета, Београд, 2013**

Грађење човекове судбине није само Божја ствар. Грађење живота, је више веровати у себе, сам изграђивати своју судбину, а понекад и мимо божје воље ићи неким нама непознатим путем. Тај пут прегалаштва, изграђивања у добру у злу, трагања за смислом, смислом себе и живота, дат је у овој поезији. Али, поетско, што представља и само неку врсту неимарства, упркос теорији о божјој вољи и надахнућу овде је дато, без жала или ламентата о томе говори песник, о прошлости, муци и уметничком јауку који је присутан у свету. Песник не јадикује над прошлим он само саопштава у својој књизи „У палати правде, само прамен,“ коју пред нама отвара Радомир Андрић, члан три академије (Македонија, Бугарска, Румунија)

Не само да то показује стоички, већ нам указује и оптимистички пут, али пут дилеме човек - живот - смрт и дилеме правда-неправда. Овде је дат и сам посебни дијалог, песника са самим собом, никада са другим, јер је Радомир Андрић окренут себи, не гордо или себично већ, сентиментално, емотивно, подучавајући пажљивог читаоца. За њега живот је пут, процес, а на том путу стоји само Човек. Оваква тема о човеку и судбини представља тако плодно тле за писање, медитацију, поетско.

Писац, не жели да се сведе само на пуко разглабање ствари, говорећи о пролазности „о сату

који неподмитан“ ,откуцава унапред будуће сате, о неминовности долазећег позног времена или изгубљености предходног, већ жели да прикаже, помало задирући у филозофско питање свебивста да, да постоји оно Нешто а не Ништа, да постоји само одсутност празнине, а да нам је дата пунота живота. Па и вечност оностраног. После смрти има живота. Заиста смело тврђење, испуњено оптимизмом, и личним ставом да (вероватно постоји нека правда, да све треба измерити. Према тој правди која треба да буде и правда људска и правда божја се окреће овај писац, не тражећи ни опроштај ни кривицу, већ једноставно испева оба, као саставни део човековог живљења. Шта ће бити на једном а шта на другом тасу? Не грех или безгрешност већ живот и човек.

Може се рећи да ова књига поезије говори пре свега о човеку, заузимајући место у оним митолошки категоријма, када је човек био вероватно бесмртан. То окрепљује и пишчево окретање митологији, словенској и хеленистичкој, као да аутор жели да се охрабри или заштити, да има узор и одмор над својим мислима и дилемама, сумњама па и болима. Не, у овој књизи нема много боли. Она је оптимистичка, упркос томе што је реалана, што реално представља место човека у свету, а то је пре свега зато јер он полази са свог становишта,- Човек је далеко од бога и он, (али не као Гогољ који каже да смо "мртве душе"), он "лови мртве душе", као да хоће да их разagna, да буде далеко од њих а ближи кренивуку, том мање познатом словенском митолошком божавству, коме писац посвећује више песама. Вероватно је писац био инспирисан легендом да су Словени постали од Вука, животиње, да се повремено претварају у вукове или да је вук њихово заштитно божанство. Бежање у митологију је тема која инспирише многе писце, а понекад може да се

поистовети са причањем о бајкама, са дечјом маштом, фантазијом, имагинацијом, да оплоди поетичност дела. Можда трансфером, песник упоређује себе и ставља на место богова који су као људи, а људи као богови. То свакако помаже и читаоцу и писцу да се стопе у једно, да поделе оно неминовно, поетско украјање истине у поезији. Овде писац зрело, помало и трагично уводи читаоца у свој "зачаран свет", због оптимизма на који представља веру у живот, пре свега у моћ људи, као да једино биће које поседуу машту јесте само Човек, Машта је у овим песмама уобличена а пре свега надахнута жељом о свеопштем добром.

Без покајања или мучеништва, хедонистички, испуњена је ова поезија жељом и животом за стварањем. Баш овде се преплућу реално и иреално, песничко и прозаично, лаичко, кроз ту жељу која се преображава у песму, да би остала вечна. Да би била изван "Гогољевих душа", да чак на извештан начин и упути човека како треба "градити" .

Ова књига може да буде чак и поучна, да нас упути како пронаћи пут ка себи, јер човек овакав какав је двополно биће, Јанусово лице, јесте једини сакривени мотив ових песама. Човек је увек био плодно тле за филозофију, као и за књижевност која се бавила само "између осталог" и човеком, узимајући у обзир свеколике теме Света, Но песник не иде тако далеко. Он види човека, обичног, који пати, и који храбро корача напред носећи се са дилемом, "шта сутра "али и човека ствараоца коме упућује ове стихове надајући се да ће га неко разумети. Пажљиви читалац хоће. Утолико што писац не пита шта је разлог постојања, већ говори из тог постојања о самом постојању. Живот је леп, говори поетика овог писца која је пре свега изграђена на речима полисемичког значења (самотвор,

забрежје, несазнајно, муклина, поднебесје) на метафорама (варљиво вртложење, ...та воћка неповратно побеже пре зоре у шуму огромну...) или обичним поређењима (...саздао себе јасно на лирском ослонцу у вијорној оскоруши... вуковипритајени у тами недогледној) која се допуњују, изломњеног стиха, са одабиром речи који пре свега означавају увек неку животоносни призив, одређујући песника као можда реалистичног али не у великој мери. Ово је књига фантазама, маште, поигравања са умећем писања, али не и са поигравањем себе.

Свакако да ће писац написати још многе књиге, али ту пуноту речи која је заступљена у овим песмама можда ће заменити пунотом неког другог садржаја.

На једном месту песник назива речи "заумнице" и "богомолке" као да призива у своју свест мистику и магију тајних сила које, у часу надахнућа воде песника. Али, поред овог значења, постоји и оно друго, пејоративно, мање вредно као што је "празно наклапање баба" или "говор несувисли". Где је граница? То се осећа, имлицитно је речено, а и сам песник то зна али ипак то задржава за себе. Између богорадања и набрајања бројалица постоји и један други свет, свет којим идемо сви ми, свет прегалаштва, обликовања себе и поетичког, ма каква да је уменост у питању. Овај "смеша" лепог и ружног, туге и радости, естетичког датог кроз речи и етичког датог у разлогу писања ових песама је веома присутна у поезији Радомира Андрића. Пажљиво одабрана, одмерена, циљано упућена читаоцу, реч је пре свега и сама метафора. Свака реч је сама за себе таквог семичког значења да би спрега слика или других речи које би допуњавале значење била сувишна.

Ова поезија је пре свега емотивна. Има толико осећања међу стиховима, али није блага. Она је у великој мери заоштрила границу емотивног и рационалног, да

се то може уочити тек после читања у више наврата. На први поглед симболична, дакле метафорична, она изгледа да оптерећује читаоца, избегавајући да му се отвори до краја. Остаје једна нит, бајковитости, која је овде присутна, не само по прозодичном ниту, већ и по темама (наслови о томе говоре, Стисак и крик, Прстен самотвор, Запис о неимару, Близанци, Очију затворених) који и сами наговештаваку неки притисак, неко питање о животу и из живота, у суштини сумњу до које је песник дошао. Али, то није сумња у песниково ја, већ сумња за животом који је центар свега. Па и стварања. Као да живот као тема предњачи песнику као инспирација. Поетичко није ни мало идилично дато кроз слике, већ је испуњено вишеслојним значењем датим кроз одређене речи које носе смисао целе песме. Зато, ова поезија не може да се сврста ни у класичарске ни у роматичаре, ни у симболисте, мада је њима најближа. Ова поезија је аутохтона, ствара себи и кроз себе своју поетику, коју ће писац вероватно одржати и даље, сем ако ово није експеримент.

У овој песми постоји и епилог (уместо поговора) Ту се песник не опрашта од читаоца, већ пише о стварању (моја самоћа (читај—песма) припада лицима искушеника преподобних) (моја самоћа цвета у тајнопису моравском...) (...на путу ка горе крстатете повијен сном у заклону несрушивом) Има се понегде утисак је ова поезија писана у часу инспирације, одмах записивана, у једном даху, тако је емотивно покушало да победи рационално.

Можда то и јесте суштина писања овог песника—спојити два пола која несумњиво не могу да стоје заједно—рационално и ирационално.

Тања ПАЈИЋ

МОТИВСКА И ЕСТЕТСКА ОБЕЛЕЖЈА ПОЕЗИЈЕ ПРИМОЖА РЕПАРА

**Примож Репар, Хипохондрија,
Кућа поезије, Бања Лука, 2013**

У књизи „Хипохондрија“, изворном мелодијом стихова, по диктату унутрашњег стваралачког немира, Примож Репар језиком поезије опсервира старе а нове мотиве и сазнања о суштини постојања. Простори имагинације пружају ширину рефлексивности цјеловите књиге, која је избор из седам збирки познатог савременог словеначког шире превођеног пјесника, естетичара и филозофа европске модерне егзистенција-листичке школе. Захваљујући преводу са словеначког на српски језик и избору који је сачино пјесник Здравко Кецман, омогућено је, свакодневно сусретање са јединственом поетиком Приможа Репара.

Особена осјећајност Приможа Репара израња ритмом из додира језичких знакова, који граде поетску имагинацију богате мисаоности. Аутентичне слике досежу изнад врхова егзактно познатих кључева живота и смрти.

У полифонији стихова, нијансирани тонови трагају и слуте постулате разноврсних облика рађања, смрти и љубави. Мисаона исходишта и полазишта откривају енигме рађања, живота, смрти, и стваралаштва. У просторима имагинације, ријечи откључавају невидљива врата у спектрима осјећајности. Питања без крајњих одговора развијају загонетке. Из неизрецивости, из мрежа времена, с ову и ону страну свијета, разни

облици откривају лица истина. Са раскрсница, у жељи, из жудње, отворених очију, можда „*Криви путеви ће бити заувјек заобиђени /Плахе ће ријечи заувјек утихнути.*“ (стр. 81)

Сложеност тајне у избору путева интензивно се усложњава. Опомињу валери са слика обојених језичким знаковима, који звуче из преображаја значења. Разуђена мисаоност тече у полифоној мелодији како минијатурних тако дужих форми пјесме до облика поеме .

Усклађено из супротности тече и развија се хармонија мисаоности из краћих и дужих форми. Примјер је краћа пјесма „Молба“ (стр. 82) која нијансирано поентира поруке о видовима и значењима жудње из збирке. У пјесми је апострофирана краљица жудње, која је у трње уплетена, а моли за безбрижне ноћи рањеним, још, из рајског врта. Илустартивни су стихови лапидарног израза, који нијансирају дубине мисаоне имагинације: *“Богиња сунца./ Скривена птица./ Луда клица./ Краљица у трње уплетена“*.

Звучање из додира именичких, придјевско-именичких, именичких ,придјевских и глаголских језичких знакова даје вишезначењске синтаксичке јединице. Сугестивно, градационо отварају просторе мисаоног ритма. Ритам сугерише веселост дјечије поскочице. Насупрот је неизвјесности о могућем и немогућем остварењу жеља. Могућности станују у игри из сна, у скоку до звјезданог неба. Символично из мелодије трепере мисаоне поруке, које координирају цјеловитом збирком. Свјетлосни зраци и дјечија игра обећавају, иако су пригушени апсурдним зидовима, баш, из рајског врта. Истовремено, дају и негирају могућност буђења из сна, притиснутог тешком јавом. Стварност, иако упитна, могла би да буде подношљива, кад су

зраци судбински предодређени за буђење из стварног и нестварног сна.

Из зенитне тачке осјећајне мисаоности, глас лирског субјекта трепери нијансом хамлетовски узнемиреног бића. Између разарајуће сумње и наде, стрепи да ли, заиста „*Љубав победи све*“ (стр. 36), а, извјесно, покреће стваралаштво, као услов живљења. Поетска артикулација у драми, у којој је бити или не бити, преферира дијалогски монолог, који добија на изворности. Особеном бојом, лирски глас кроз сликовне просторе означава појавности из мноштва облика. Интезивна осјећајност одгонета значења кружница бића и не бића. Имагинација иде неслућено по цртама од прије рођења, од коријена личног рођења. Залази до недодирљивих тачки пећинских крвавих цртежа. Кроз времена, у поетској ријечи приближава рубове недодирљивих васионских центара. У цјелини и у појединачним пјесмама, варијације језичких симбола, суочавају свјетло и таму. Из дрхтаја властитог и срца кључних тачки васељене, поета одгонета „*Со земље*“ (стр. 90)

Поетским језиком, продубљује и нијансира питања о садејству есенцијалног и егзистенцијалног. Маштовито транспонује егзактно филозофско у ритам универзалне поетске мисаоности имагинације. Маштовита значења слика отварају просторе изнад егзактности. Сучељава се стварно и нестварно, из дубина осјећајности и мисаоности. Слике, на примејр, размрсују преплет невидљивих нити свега и ничега, сна и јаве, почетка и краја .

Изазовно, стихови Приможа Репара отварају врата тврђава из спектра осјећања и душевних стања. Назначавају трагове стопа иза свјетлосних млазева, и, иза зидова мрака. Нова поетска имагинација медитира

о координатама условљености и посљедичности долазака и одлазака, прије и послије, кроз разне облике живота и смрти. Сlike пружају богатство естетско-катарзичних доживљаја. Доприносе у ослобађању странца који је себи као и другима странац. Помажу у ослобађању индивидуалног и општег погледа од сљепоће, „у безумном свијету рана“ (стр. 94). Надреални, или, на изглед, херметични стихови из цјеловите структуре, ритмом збирке поентирају мисаоност, као у експлицитним исказу: „Човјек побјеђује само у игри“ (стр. 47)

У збирци „Хипохондрија“ изабране пјесме из седам књига Приможа Репара функционишу као цјеловита композициона структура, сачињена из дијелова шире цјелине. То упућује на ауторову латентну потребу за трагњем и гонетањем питања сличних тема, из књиге у књигу. У игри емотивно- мисаоног трагања, остварује се мисаона поетска мелодија, као врста јединствене поеме.

У токовима мисаоне имагинације нијансирана су значања дијалогског монолога који се шири у недоглед. Лирски субјект је распето биће и не биће, и трага кодове правде и неправде. Суочава се са изгубљеним, лудацима, инквизиторима, пузавцима, трпљењем, са убицама, са крстом и чекињем, са насиљем, са људождерима, са јахачима апокалипсе, са испуштеном ријечи без имена, са неоткривеним, са слућеним камену мудрости, са храбрим... Нужно, одгонета о смислу постојања и мјеста, гдје: „...Тамо су постали/ савјетници за плес виших судбинам (стр. 12), гдје је „Прелажење снова у простор / разбукталих кругова незачућених очију.“ (стр. 13), а „Земља се сљењује изнутра“ (стр.10). Било са краја или почетка лирског мозаика, стихови носе арому љековитости. Јер, пружају ослобађајући смијешак упркос тежини сизифовског

камена. Пружају трачак наде са изворишта осјећајности и неочекиване спознаје .То је егзистенто у сликама сложених душевних стања, кад глас дозива на пријатељски разговор, иако „*Земља је постала ужарена кугла у одсуству пријатеља*“. Важан је корак према излазу из кошмара од туге, из недефинисаног стања свијести и подсвијести, док „*душа је поглед на длановима кључања*“ (стр. 9).

Непресушно питања развијају питања, као видове одговора. Добијају узвишени тон, и као елиптични трзаји. Суочавају постојеће и непостојеће границе упитног сна и стварности. О смислу и бесмислу, питања ничу из дубина свемира, из дубина душе лирског гласа, као и у стиховима: „*О мрачна ноћи, која никада више не прође./.../Зашто, чему, одакле, и куд? И уопште, још кад?*“ (стр. 68) У центру имагинације свестрано је разматрање душевних стања, као што је меланхолија, хипохондрија, страх, стрепња, пријетња, горчина лутања, престашеност, итд. ...У поетској имагинацији, душевна стања су кључни стубови и постулати постојања. Изворишта су и исходишта квалитета постојања и непостојања, у животу и смрти. Кроз више мотива и облика, о томе грана рефлексивност, цјеловито у књизи. Катарзичне су импресивне слике хипохондрије. Вишедимензионално продубљују знане и незнане ситуације из живота и смрти. Супериорни стихови, емотивно и сазнајно шире поља, у односу на егзактна учења. Могло би се рећи да мотив хипохондрије представља заједнички именитељ за особени колорит збирке, која расплијеће тајност истине, „*Само да се исправно мисли*“ (стр. 54).

У нијансирању појава и условности душевних стања, односно постојања, садржан је централни тематски мотив, у пресудности релације мушко-женског

принципа. Тема је проткана у цјелини књиге „Хипохондрија“. У изражајном колориту, функционишу тонови узвишености звука из библијске „Песме над песмама“. То је уочљиво у пјесми, поеми „Књига рођења и смрти“ Монолошко-дијалогска драматизација, библијског патоса истиче значај мушко-женског принципа. Именовани су као краљевна и принц, односно Прометејев принц и Аријаднина нит. Превазилазе и западају у замке, осврћу се, али оживљавају игру у лавиринту. Без њих не би било игре која је живот. У збиљи је живот, стварани плес, који се одвија на другом мјесту далеко од жељеног, кад, она „Увидјела је, да је њива мојих снова“ (стр. 74), док „Смртоносно љубав је сјајила из њених очију / И њена тамна крв је узнемирала море мојих снова“ (стр. 74) Језичке слике дочаравају преображаје облика страсти, огња, срџбе, отуђености, понижења, оптужби, уништавања, гушења слободе праху од праха бескрајног свијета. Краљевна, или Аријаднина нит каже: „А ја сам се теби отворила у теби. Да би / уписао, што је било / теби записано / У нов неизмејран свијет“ (стр. 69). Наведни стихови из дијела мозаика, импресивно продубљују отворена питања о степену моћи и немоћи љубави. Афирмишу вриједност тајних осјећања тајне љубави, док буја „ђавољи коров“, из одлажења у „ризиковано наручје снова“ (стр. 92), „њежно трепће наукова мрежа“ (стр. 93).

Интензивира се вјечна запитаност о томе шта је, заиста, „властита замка“, и, шта значи „Бити сасвим чист одсјај“ (стр. 93).

Запитаност одмотава и замотава клупко из ритма чудесних спојева језичких знакова и појмова симболично-метфоричних значења. Синтагме „слијено биће“, и „слијена бића“ из пјесме „Хипохондрија“ окупљају и шире сва симболично-метафорична значења. У мјесту,

времену, на крају и почетку постојања, биће и не биће се бори против сљепоће од мрака мржње. Музиком ријечи брани се од насиља и замки. Покушава да се пронађе насупрот зидова отуђености. Препознаје себе у слутњи мисли љубави, из облика стварног и нестварног живота и смрти.

Рефлективне слике освјежавају тумачења о привиду и суштини. Метафизички поетски језик открива густину егзистенције и есенције. Опмиње на знаке краја и почетка свијета, у облику симбола усијане кугле, која је покренута из крика бола. Лирски глас је жедан свјетлости из таме тајне. У поетици Приможа Репара, од прве ријечи, блискошћу дјечијег чуђења трепери глас, из недокучивости видика, широм отворених очију.

Ружица КОМАР

О СМISЛУ ПОСТОЈАЊА И ПЕВАЊА

Поводом изабраних песама „Кафкина Фонтана” Зорана М. Мандића

1. Два стуба држе поетски свет Зорана Мандића: човеково принудно егзистирање у свакодневном, материјалном, и непрекидно уздизање ка духовном, божанском. Између те две крајности одвија се драма егзистенције. Крајњи циљ је „смисао смисла“ и његов „непоречив и немушти коментар“¹. Том највишем и непрекидно присутном идеалу тежи песнички субјект али га никако не достиже.

Скоро у свакој књижевности сусрећемо ту линију, условно речено „духовне“ поезије, и готово као по правилу највише поетске домете, срж истинске поезије. У српској, та линија срећно почиње са првим оригиналним текстовима, житијима, похвалама и световним песамама, па преко барока и посебно Венцловићевих беседа, које су заправо лирске песме, до нововековне у романтизму и модерној, да би у песништву друге половине двадесетог века почело њено повлачење и почетак доминације поезије грубе материјалности. Песништво Зорана Мандића баштини ту линију духовности и подиже је на виши, европски ниво. Модерно и оригинално, са стално присутном свешћу о песми, истовремено је и похвала језику, доказ да се и у духовно оскудним

---

¹ Зоран Мандић: „Кафкина Фонтана“, Шумадијске метафоре, избор: Душан Стојковић Младеновац 2012. стр.6.

временима и о највећим темама и идејама може потетски проговорити.

Треба казати како поезија овог песника стоји у знаку против свега што човекову егзистенцију унижава и уништава. Од превазиђених и погубних идеја до најситнијих материјалних ствари. У тој равни треба сагледати и њену сталну запитаност над појавама живота и напор да се открије и њихова друга страна у коју егзактност не задире. То „иза“ које се указује ретко и само одабранима, често је и највећа врлина Мандићеве поезије.

2. Мотив смисла провлачи се кроз цео опус овог песника, он је носећи и кроз његову призму гледају се и самеравају све појаве живота, како оне које га уздижу и величају, тако и оне које га руже и обесмишљавају. Највеће човеково право, право да води дијалог са Творцем и пита о смислу свог постојања, добило је у Мандићевом песништву проницљивог заступника а изведено је на оригиналан и модеран начин. Цитатност је нужност јер су се сазнања нагомилала а ипак није казана последња реч и изведени неопозиви закључци. Преиспитавања су зато неопходна.

Проблем „смисла“ Мандић проширује увођењем израза „смисао смисла“ зато што исти „никада није обухваћен у својој општости“, стоји на почетку есеја „Смисао писања“.² Тим питањем он иде даље и подвлачи разлику према најпознатијима који су решавали тај проблем: Кафки и Борхесу и донекле Достојевском. Сам смисао, пак, никако не негира. Он је непорецив и ван сваке сумње.

---

² Исто, стр. 48.

„Угледао сам га у продавници / огледала“ ... „Без кравате личио је на мог Оца“ , стоји у изузетној насловној песми збирке „Бог у продавници огледала“. Материјализовани Творац слободно се креће и ничим не ограничава људско деловање: „Не знам када је измилио из продавнице / ... И зашто ме је заувек оставио / у лавиринту немих бомбоњера / презреног и обневиделог“.³ Човек има слободну вољу да се определи, али га висина циља спречава да досегне то сањано „више стање“ ,зато „ Оно / неозначено непрекидно измиче“⁴ и не успева да објасни „необјашњиво“.

Метафизичка аура, присутна у целом песничком опусу Зорана Мандића, не ограничава човекову слободу већ је повећава и човека ставља у средиште збивања са нагласком на његовој одговорности за све што чини или не чини. Творац, смисао смисла, највиша је мера по којој се управља. Тиме је подвучена разлика и према писцима апсурда а нагласак стављен на етичност. Јер, без моралности лику Творца човек се не може приближити.

3. Изложена разобличујућем светлу поетске магије, стварност се у Мандићевој поезији појављује у свој својој нагости не остављајући простор за изговоре. Њене тамне стране често тријумфују, истина кратко, али питања Творцу такође су неизбежна. Зашто допушта бесмислу да понекад завлада и тако наруши целину Његовог дела? Појединац се у таквом свету појављује угрожен, немоћан, принуђен да сам тражи одговоре.

---

³ Исто, стр. 74.

⁴ Зоран Мандић: „Бог у продавници огледала“, Интелекта, Ваљево, стр.48.

Природност и ред, прве кораке ка духовном, човек непрекидно нарушава погубним идејама и непотребним материјалним стварима стварајући „смеће, органон људске глупости“⁵ Други корак је губљење осећања за меру, бесмислено уништавање средине у којој живи оличено у ловцима и њиховом дивљању („Лов и беснило“).⁶ Трећи је утапање у површност, заводљиво шаренило стварности, коначно губљење свести о себи и свом позвању. Али да стварност може бити и прави простор за лепоту живљења, потврда су многе песме, које се, условно, могу назвати породничим а песник их је посветио оцу, брату, мајци или пријатељима, писцима и сликарима. У њима до изражаја долазе тренуци среће или туге због нестанка најмилијих. Супротност смрти и пропадању, оне су потврда да се и у овом безосећајном добу могу исказати лепа осећања а да не звуче патетично и старомодно. Наде за опстанак осећајности ипак има.

4. Певање поетике, тај толико употребљавани термин постмодерне, није стран ни Мандићевом песништву, само је коришћен обазриво, јер ако је и песма део стварности и то највреднији, онда је о њој немогуће не проговорити. Свет се често показује као илузија, потребно је држати се јасних обрису ствари, „Језик избавити из његових чељустима“ и „Никуд из песме“⁷, јер биће једино у њој налази сигурност. Како је „дух песме“ „најближи духу ватре“⁸, онда је прелазак из песме у песму „као из једног у други воз“

---

⁵ Исто, стр. 21,

⁶ З. Мандић, „Мали погледи“, КОВ, 2006., стр. 31.

⁷ Зоран Мандић: „Кафкина фонтана“, стр. 14.

⁸ Исто, стр. 50.

неминовност, јер изван песме је тишина, и ништа. Језик пак, зна да закаже, зато стоји умесно питање: „Како откупити Песме / избавити их из лицемерја/ Језика“⁹, али исто тако сазнање да бекства нема, зато „умрети тихо у речнику“, и отворене изјаве „Увек ћу хвалити свој матерњи/ Језик“¹⁰. Веза са традицијом је успостављена пре свега преко језика, али је начињен и лук према европском песништву коме и језик и песниково дело припадају. Непрекидни спор (и прихватање) језика одјек је европских идеја изражених у деконструктивизму. Мандић припада малом кругу наших песника који су наслутили расцеп у значењу, провалију између знака и означеног, и његово упорно истицање смисла значи и то: тежњу за целином до које се може стићи једино спознајом Творца, неуништивног стваралачког принципа. Све то говори да је Зоран Мандић „аутор који је подарио српској лирици сасвим особен глас“¹¹. Песник чије дело треба читати и тумачити.

5. И у структури лирске песме Мандић уноси извесне, пре свега графичке иновације функционалне за његов песнички израз па је и по томе његово песништво препознатљиво. Функционалан, јер доприноси упечатљивости утиска и одржава равнотежу емоције и значења. Почетак песме је обично неки прозни исказ који се, ношен емоцијом захуктава и намеће ритам коме је све подређено: језик, облик стиха, вишезначност речи, коначно: песма. Владање унутрашњим ритмом мера је којом се мери и вредност песничког исказа и

---

⁹ Исто, стр. 87.

¹⁰ Исто, стр. 37.

¹¹ Душан Стојковић: Поговор изабраним песмама Зорана Мандића, „Кафкина фонтана“

његов крајњи резултат. Зато се за песника који је њиме овладао каже да он са речима може све. Са сигурношћу се може тврдити како је у нашем песништву таквих песника мало.

6. Мандићева поезија обзнањује се као непрекинут песнички говор, својеврстан напад на недомашености модерног доба чији је циљ човеково освајање смисла зарад опстанка и трајања у времену које му није наклоњено. Крајњи циљ коме тежи јесте живот и духовне вредности. Вишеслојност и тематска разуђеност, артизам коме је подлога осећајност и коначно обличка разноврсност упућују на песника чије је место на мапи српске поезије на почетку трећег миленијума осигурано.

Мирољуб МИЛАНОВИЋ

